

Міністерство освіти і науки України
Закарпатський угорський інститут ім. Ференца Ракоці II
Кафедра філології

Реєстраційний № _____

Кваліфікаційна робота
ПРОБЛЕМАТИКА РОМАНІСТИКИ ВАСИЛЯ ШКЛЯРА

ПОЛАШТА АННАМАРІЯ АРПАДІВНА

Студент(ка) 2-го курсу

Освітня програма: Філологія (українська мова і література)

Спеціальність: 035 Філологія (Українська мова і література)

Рівень вищої освіти: магістр

Тема затверджена на засіданні кафедри

Протокол №96 від 02.10.2023

Науковий керівник: Кордонець Олександр Анатолійович,

кандидат філологічних наук, доцент кафедри філології

(науковий ступінь, вчене звання, посада)

Завідувач кафедри: Бергсасі Аніко Ференцівна,

зав. кафедри, доктор габілітований. професор

(науковий ступінь, вчене звання, посада)

Робота захищена на оцінку _____, «__» _____ 2024 року

Протокол № _____ / 2024

**Міністерство освіти і науки України
Закарпатський угорський інститут ім. Ференца Ракоці II**

Кафедра філології

Кваліфікаційна робота

ПРОБЛЕМАТИКА РОМАНІСТИКИ ВАСИЛЯ ШКЛЯРА

Рівень вищої освіти: магістр

Виконавець: студент(ка) II-го курсу

ПОЛАШТА АННАМАРІЯ АРПАДІВНА

Освітня програма: Філологія (українська мова і література)

Спеціальність: 035 Філологія (Українська мова і література)

Науковий керівник: Кордонець Олександр Анатолійович,

кандидат філологічних наук, доцент кафедри філології

(науковий ступінь, вчене звання, посада)

Рецензент: Кузьма О. Ю., кандидат філологічних наук, доцент,

завідувач кафедри української літератури УжНУ

(науковий ступінь, вчене звання, посада)

Берегове
2024

**Ukrajna Oktatási és Tudományügyi Minisztériuma
II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola**

Filológia Tanszék

VASZIL SZKLJAR REGÉNYISZTIKA PROBLÉMÁI
Magiszteri dolgozat

Készítette: Palásti Annamária,

II. évfolyamos filológia (ukrán nyelv és irodalom)

szakos hallgató

Témavezető: Kordonec Olekszandr,

a filológiai tudományok kandidátusa, docens

(tudományos fokozat, cím, tisztség)

Recenzens: Kuzma Okszana,

a filológiai tudományok kandidátusa, docens,

az UNE ukrán irodalom tanszékének vezetője

(tudományos fokozat, cím, tisztség)

ЗМІСТ

ВСТУП.....	5
РОЗДІЛ I.....	11
ПРОБЛЕМА ПАТРІОТИЗМУ, ВІРНОСТІ, І ЗРАДИ В РОМАНАХ «ЧОРНИЙ ВОРОН» І «МАРУСЯ»	11
РОЗДІЛ II.....	26
ТЕМА ТРАГІЗМУ ЛЮДСЬКОГО БУТТЯ НА ВІЙНІ В РОМАНІ «ТРОЦА»	26
РОЗДІЛ III	35
МОТИВ ТАЄМНИЦІ В РОМАНАХ «КЛЮЧ» ТА «КРОВ КАЖАНА».....	35
ВИСНОВКИ	466
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	51

ВСТУП

Для вітчизняного читача Василь Шкляр є на сьогодні вже достатньо відомою та впізнаваною постаттю, ім'я цього письменника в нашій уяві стійко асоціюється з патріотичною та пригодницькою літературою, яка залишається найпопулярнішою на масовому книжковому ринку.

Василь Шкляр – представник сучасного українського літературного процесу. Цікаво, що митець популярний не лише серед пересічних читачів, а й не обділений увагою інших учасників літературного життя – критиків, рецензентів та літературознавців. На сьогодні маємо цілу низку рецензій і публікацій, які розкривають різні грані його прози: «Більша увага до письменника В. Шкляра пояснюється тим, що він з великим успіхом експериментує з актуальними проблемами української ідентичності, відновлення історичної справедливості та інтерпретації маловідомих майбутнім поколінням історико-культурних подій з життя українців» [24].

На нашу думку, Василь Шкляр – найбільш читаний і «загадковий» сучасний письменник, його небезпідставно вважають «батьком українського бестселера». Кожен його новий роман отримує позначку «культовий» або «скандальний». Кожен його вислів беруть у лапки для цитування, а чимало фактів (достатньо згадати, наприклад, те, що митець відмовився отримати Шевченківську премію з рук тодішнього міністра освіти і науки Дмитра Табачника, або ж свідомо не захотів перекладати «Чорного ворона» російською) обговорюється й через багато років.

Про популярність В. Шкляра свідчить і те, що він є лауреатом численних літературних премій, найпрестижнішою з яких є Національна премія ім. Тараса Шевченка. Як ми вже зазначали, митець відмовився від її отримання з політичних мотивів, протестуючи проти дій тогочасної влади. Варто зауважити й те, що твори прозаїка перекладено англійською, словацькою, болгарською, вірменською, португальською та іншими мовами.

Як слушно зазначив дослідник Ю. Голобородько, «Василь Шкляр наділений властивістю, яка вигідно і багатогранно вирізняє його з-поміж інших представників сучасного літературного процесу. Щонайбільше, ця властивість забезпечила б йому помітну присутність у будь-якій культурній естетичний момент історичного періоду, оскільки він уміє бути щоразу іншим, непередбаченим і неочікуваним, і намагається уникати повторів і дублювань, він не

може змиритися з домінуванням художніх територій і тому все більше потребує моделей і наративних просторів для нових подій» [10, с. 57].

Літературознавець Ярослав Поліщук, який уважно стежить за успіхами письменника, зазначив, що один із найкращих романів митця «Чорний Ворон» став одним із найвизначніших творів сучасності та характеризується не лише рекордним тиражем і досягненням величезної популярності. Важливим, надзвичайно актуальним (особливо у світлі сьогоднішніх подій) є ідейний зміст цього твору. Адже в романі чітко окреслюється головна вісь духовно-політичного конфлікту нашого ХХ століття – конфлікту з російською цивілізацією, яка загрожує не лише розвитку, а й існуванню українського світу. Сьогодні Василь Шкляр – один із найвпливовіших письменників [20]. Додамо, що неминучий конфлікт з російською псевдоцивілізацією зараз, коли росія вторглася в Україну, очевидний для всіх і трактується як боротьба добра і зла, свободи і тиранії. Подібне трактування маємо в історично-пригодницькій прозі В. Шкляра, а митець попереджав про неминучість такого протистояння ще задовго до повномасштабного вторгнення.

На сьогодні маємо цілу низку талановитих та популярних романів Василя Шкляра: «Ключ», «Елементал», «Кров кажана», «Чорний Ворон», «Маруся», «Троцца» та інші. Роман «Ключ» (1999) приніс популярність Василю Шкляру, його визнано культовим твором, адже він має вже вісім перевидань, численні нагороди, премії журналу «Сучасність», журналу «Олігарх», міжнародну премію Конвенту наукової фантастики «Спіраль століття». Одразу виникає думка, чому саме цей роман настільки сподобався людям з різними світоглядами та різними смаками?

Як не дивно, «Ключ» Василя Шкляра варто оцінити за його теоретичний, так би мовити класичний характер. Сучасні митці, здебільшого, шалено й бездумно намагаються створити щось нове, небачене, чого ще не було на рівні мови чи жанру, на рівні змісту. Але як це гірко для читача, коли щось нове не тільки не вражає, але й у контексті літературної традиції здається бідним, а часом навіть графоманським.

Важко сказати, напевно, але, здається, читач уже трохи втомився від надлишку вульгарності, від вимушеної композиції, від того, що навряд чи можна «збагнути», як читати історії свого життя, якихось таємничих наркоманів-збоченців, розпусних підлітків чи ще когось. Життя цих героїв дуже дивувало навіть наприкінці 80-х – початку 90-х років ХХ століття.

«Чорний Ворон. Залишенець» (до 2019 року виходив під назвами «Залишенець», «Чорний Ворон» і «Чорний Ворон. Залишенець») – це історичний роман, який вперше побачив світ у 2009 році. Роман відтворює одну з героїчних і водночас трагічних сторінок нашого минулого: боротьбу українських повстанців проти радянської влади у 20-х роках ХХ ст. Він базується на історичних документах, переважно з нині розсекреченого архіву КДБ [34]. Час роботи над ним, а це майже тринадцять років, свідчить про те, з якою відповідальністю Василь Шкляр підійшов до написання твору.

Критики одноставно підкреслюють новизну та оригінальність прози митця. При цьому письменник намагається бути новаторським на традиційній основі, тобто в просторі сучасної фантастики епос розвивається в межах так званого «неотрадиціоналізму». Щоправда, точаться суперечки щодо того, наскільки романи В. Шкляра можна вважати психологічними та інтелектуальними. Зокрема, Р. Харчук у рецензії на роман «Чорний ворон» характеризує стиль цього твору як «героїчну анархію», що зумовлює один із важливих його недоліків – відсутність психологізму [37].

На думку В. Разживіна, сучасні українські письменники (особливо В. Шкляр), звертаючись у своїх творах до історичної тематики, «випередили фахівців і першими усвідомили той банальний факт, що якась свята і прихована «історична правда», здатна задовольнити всіх українців, насправді не існує. Сьогоднішні важкі події привели їх до розуміння простої істини: з цього погляду наш народ нічим суттєво не відрізняється від інших, тому він сприйме ту історичну правду, що вони – національні письменники та історики – мають будувати для них і сприяти їхньому самоусвідомленню» [25]. Для В. Шкляра історична правда для народу – це те, що відновить могутню національну тенденцію та патріотизм співвітчизників.

Ганна Кривиписина називає В.Шкляра «майстром побудови сюжету». Літературознавиця висвітлює, зокрема, особливості побудови сюжету «Ключа» та «Елементала»: «Елементом обох романів притаманні напруженість і гострота, але напруженість і гострота, принаймні щодо комплексу «зовнішніх» подій, – не однакові» [19]. Чіткість і напруженість сюжету – одна з характерних, «впізнаваних» рис романів автора. Він вносить цю напругу майже в кожен аспект своїх творів, щоб захопити читача і тримати його цікавість до самого фіналу.

Автор Т. Федюк стверджує, що «Василь Шкляр – один із небагатьох сучасних романістів, який вміє писати прозу, знає її закони і є майстром сюжету» [34].

Ще один «витвір мистецтва» Василя Шкляра – це роман «Маруся», адже навіть ще до своєї появи ця книга заінтригувала читачів, запал яких не встиг заспокоїтися після «Чорного ворона». І це не тільки тому, що події нового роману так само відбуваються під час національно-визвольних битв українців 1917-1920 рр. А саме пізнавальними відкриттями на маловідомих сторінках нашої історії стало те, що головною героїнею твору про війну була жінка.

Новий роман Василя Шкляра присвячений Олександрі Соколовській, молодій жінці, яка у шістнадцять років очолила загін козаків-повстанців. Відома під псевдонімом «Маруся», вона стала отаманом і змінила своє вбрання з шовкової сукні та лисячої шубки на приталену домашню сорочку та полотняні штани. Саме у цьому романі українська самотність відкривається по-новому, читача захоплює нестандартний сюжет та нові аспекти минулих подій в українській літературі.

Слід зазначити, що Василь Шкляр був першопочатківцем такого сюжету, де командну роль у війську бере на себе юна дівчина. Одразу після нього цю тему підхопили й інші письменники, створивши романи про отамана Зеленого, Михайла Гаврилка та інших учасників тих подій.

Не обминуло наше дослідження й такий екстравагантний роман, як «Кров кажана». Це щось нове в українській літературі, зовсім не схоже на інші твори. Це «жахливий» скандальний роман, який разом з виходом у світ викликав багато «офіційних» звинувачень на адресу автора. Ми можемо описати цей твір коротко такими епітетами: похмура містика, відверта еротика, божевільний кримінальний сюжет. Проте лише гіпнотичним шляхом автор, як ніхто до нього, може знайти глибокий соціальний зміст. Витончений психологізм, філософія, іронія, інтелектуальна витонченість і мова забезпечують романам Василя Шкляра статус великого й оригінального явища сучасної літератури.

Наукові дискусії про романи В. Шкляра стосуються переважно ідейно-стильових і жанрових аспектів детективів «Ключ», «Елементал», «Кров кажана», «Чорний ворон». Серед досліджень є публікації, на які варто звернути увагу. Йдеться, зокрема, про дослідження Г.Насмінчук, присвячене аналізу художнього бачення та способів творення світу мистецтва В.Шкляра в романі-бестселері «Маруся» [15]. Заслуговує на увагу дослідження А. Галича, темою якого стала поліфонічна характеристика образу головного героя твору в дискурсі дослідження біографічного роману [7]. Співвідношення біографії та напівбіографії в романі «Маруся» аналізується в статті цього ж літературознавця, де він вказує на наявність у романі

двох сюжетів: документального та художнього, пов'язуючи їх із реальними історичними подіями та художнім вимислом [8].

Роман «Троща», який належить до найвідоміших творів письменника і присвячений темі УПА, розповідає про перемогу людини над обставинами та собою, починаючи з часів боротьби за незалежну Україну, на сьогодні отримав менше критичних відгуків. На нашу думку, це історичний твір про неймовірну силу та витривалість нашого народу, про тих, хто боровся за нашу незалежність, не боячись таборів, важкої праці, зневаги та брехні, що впала на їхні голови. Сам автор стверджує, що книга написана для того, щоб показати світові, що українці не змирилися з режимом і продовжували боротьбу навіть після завершення Другої світової війни. Роман «Троща» – це книга, яка спонукає нашу молодь до боротьби за свою країну, а кожна сторінка пропагує думку про те, що жертви за вільну Українську державу не були марними. Прикро, що ситуація повторюється сьогодні і ми повинні знову взятися за зброю, щоб відновити право на існування нашої держави.

Роман «Троща», безперечно, став етапним у переліку творів про боротьбу українців під час і після Другої світової війни. «Сильнішої праці про Українську повстанську армію в Україні та за її межами немає. «Троща» – це, звичайно, творча вдача Василя Шкляра», – так відреагував прозаїк, колега Василя Шкляра М. Андрусак на роман [13].

За словами самого автора, «Троща» була написана, щоб показати світові, що українці не прийняли радянської влади і продовжують боротьбу, як і раніше [36].

Ще один успішний сучасний автор Андрій Кокотюха також дав роману високу оцінку: «Василь Шкляр поставив надто високу планку для будь-кого іншого. Це література про те, як українці не здаються і не підставляють іншу щоку. Шкляр був першим, хто показав українців як борців і переможців, а не як тих, хто постійно терпить гноблення» [13]. Нам справді потрібні не лише образи страждань, але й героїв, які вміють перемагати.

Але загалом, незважаючи на численні рецензії та огляди прози В. Шкляра, вдалі спостереження щодо поетики та тематики художньої спадщини митця, проблематика його романістики не була предметом окремого, системного дослідження. Тому вважаємо тему нашої дипломної роботи актуальною.

Для досягнення мети необхідно виконати такі завдання:

- 1) Проаналізувати особливості трактування проблеми патріотизму, вірності і зради в романах «Чорний Ворон» і «Маруся»;
- 2) Простежити реалізацію тему трагізму людського буття на війні в романі «Троща»;

3) З'ясувати, як розкривається мотив таємниці в романах «Ключ» і «Кров кажана»;

4) Розкрити жанрову та тематичну різноманітність прози Василя Шкляра.

Об'єкт дослідження – романи В. Шкляра «Чорний ворон», «Маруся», «Троща», «Ключ» та «Кров кажана».

Предмет дослідження – проблематика та образна система романів «Чорний ворон», «Маруся», «Троща», «Ключ» та «Кров кажана» Василя Шкляра.

Наукова новизна роботи полягає в тому, що в ній уперше здійснено системне дослідження проблематики романів Василя Шкляра, визначено основні теми, до яких звертався письменник, та особливості трактування ним патріотичної проблематики.

Практичне значення одержаних результатів у тому, що вони можуть бути використані під час вивчення курсу «Сучасна українська література», а також на вибіркових дисциплінах, присвячених сучасній прозі, творчості В.Шкляра. Крім цього, отримані результати можуть бути використані під час написання курсових і дипломних робіт/проектів.

Методами дослідження є:

- естетичний (літературні твори розглядаються з точки зору їхньої художньої цінності);
- культурно-історичний (творчість романіста та його погляди розглядається в суспільно-історичному контексті);
- типологічний (пошук типологічних збігів і відмінностей між романами письменника, а також між творчістю В. Шкляра та інших представників сучасного українського письменства);
- біографічні (відображення у творах подій і фактів із життя митця);

Структура дипломної роботи. Наша робота складається зі вступу, 3-х розділів, загальних висновків, списку використаних джерел, який налічує 45 позицій. Загальний обсяг роботи становить 54 сторінки друкованого тексту.

РОЗДІЛ I

ПРОБЛЕМА ПАТРІОТИЗМУ, ВІРНОСТІ І ЗРАДИ В РОМАНАХ «ЧОРНИЙ ВОРОН» І «МАРУСЯ»

Василь Шкляр – один із небагатьох сучасних митців, який уміє майстерно писати прозу, знає її рефлексивні закони, є талановитим майстром побудови й розвитку сюжету, здатним дати суто зовнішній і, певною мірою, внутрішній образ героя кількома реченнями [34]. Він має чимало яскравих творів у своєму художньому доробку, але одними з «найгучніших» стали романи «Чорний Ворон» та «Маруся».

Поняття «зрада» в широкому розумінні завжди хвилювала людей. Це явище сягає своїм корінням у глибоку давнину, відколи людина живе в колективі. Під зрадою завжди розумілося порушення вірності своїй країні, спільній справі чи своїй вірі, будь то родичу чи близькій або коханій людині, другу чи самому собі. Водночас кожна епоха давала свій погляд на цю проблему, розкривала певні нові аспекти.

Шкляр є автором сьогодення, тому його погляд на проблему вірності та зради, ми вважаємо, дуже актуальними для українців.

Романіст звернувся до жанру історико-пригодницького роману, уславлюючи та романтизуючи революційний рух ХХ ст., який набув величезного розмаху на українських землях після поразки УНР. Тема, яка довгий час була заборонена та спотворена чиновниками й істориками Радянського Союзу, не отримувала розвитку тривалий час, навіть після проголошення незалежності України, звідси й поява одночасно двох сильних романів, присвячених їй – «Залишинець. Чорний Ворон», а також «Музей покинутих секретів» Оксани Забужко.

«Воля України або смерть!» – саме цей національний девіз став керівним принципом історичного роману Василя Шкляра «Чорний ворон». Ним письменник представив увесь художній світ: образи, події, місцеві особливості, зробив боротьбу за незалежність України важливим стрижнем твору.

Якщо спробувати простежити жанрові ознаки твору «Чорний Ворон», то варто звернути увагу на його синкретизм. Тобто тут чітко прослідковуються риси канонічного історичного роману, який, запозичивши основні складові елементи в англійського письменника Вальтера Скотта, увів в українську прозу П. Куліш (це, зокрема, достовірне історичне тло, змалювання героїв, які мають реальних прототипів (Голик-Залізник, Гупало, Чучупака та ін.). Крім цього,

у романі «Чорний Ворон» на описані події накладаються людські пристрасті (любов, ненависть, жертовність); бачимо і потужний струмінь авантюрного пафосу, коливань, які тримають читача в напрузі до останньої сторінки. А такі риси притаманні для пригодницького роману. Водночас автор не обмежується цим жанром, експериментує як з формою, так і зі змістом.

Елементи документальності (цитування історичних джерел) та художні частини твору візуально відокремлюються за допомогою графічного виділення тексту. Хронотоп роману також неканонічний (адже тут маємо принцип художньої організації, а не документалістики), послідовність викладу розривається спогадами; бачимо у структурі роману й розрізнені та безсистемні розповіді про напівмістичного князя Веремія та його родину, що ускладнюють сюжет твору [11, с. 68].

На першому плані роману стоїть тема патріотизму, вірності та зради. Цей комплекс взаємопов'язаних проблем розкривається через відповідну побудову образної системи твору. Її ядро становлять повстанці, які мужньо боролися за Українську державу. Головний герой тут сам Чорний Ворон, лицар мужності, патріотизму та честі. Василь Шкляр показує розвиток цього характеру, який простежується вже на рівні призначення, коли «офіцер Чернусов» стає націоналістичним бійцем «Чорним Вороном» [11, с.76].

Якщо говорити про головного героя твору, то Чорний Ворон – яскрава особистість і водночас уособлення частково розгубленого, але рішучого і готового діяти українського народу, якому властива певна стихійність та скептичне ставлення до будь-якої влади. Навіть УНР викликає певну недовіру та спротив серед людей, які за багато років звикли недовіряти будь-якій владі. Герой наділений лідерськими якостями, які допомагають йому переконувати людей піти за ним, водночас він обережний, недовірливий, інтуїтивно відчуває зраду. Ці якості яскраво виділяють його серед інших повстанців. Незважаючи на абсолютно неоднозначну кінцівку, коли Ворон підриває гранату у в'язниці Мотронинського монастиря, він повертається до читача в епілозі, символізуючи незнищенність українців як нації та їх довгу боротьбу за власну державу, яка так чи інакше тривала протягом усього ХХ століття.

Деякі долучені до повстанського руху герої (Вовкулака, В'юн, Ладим, Загородній, Голик-Залізник, Гупало, Туз та інші) загалом за своїм світоглядом схожі на головного героя. Адже вони теж підпорядковують своє життя боротьбі за ідею, є носіями різних людських і військових чеснот. Але середовище повстанців неоднорідне. Серед комбатантів є й такі, що відступають від своєї волі та віри, схиляються до згоди з більшовиками. Ми вважаємо, що ці

персонажі допомагають «олюднити» повстанців, психологізувати їх, показати, що їхнє середовище було далеко неоднорідне, вони теж мають слабкості, прагнуть простого життя без битв і засідок, а не лише прометеєвої самопожертви та непохитного бажання трансформувати ідею в щось реальне [11, с.83].

В.Шкляр у моделюванні художніх персонажів використовує принцип контрасту, ділячи героїв на дві антагоністичні сили. Відповідно борцям за українську незалежність протистоять загарбники: москалі, чекісти та більшовики. За характером вони повна протилежність повстанцям: аморальні, потворні тілом і душею: *«Дрібні, кривоногі, але дуже мордаті, з пласкими, налитими кров'ю мармизами»*. Страждання – це те, що «чужі» завжди несуть із собою. Їхнє невігластво, людиноненависництво, погану вихованість автор розкриває в різних ситуаціях, де вони постійно змальовуються з негативного боку. Так, у бою вони виявляють себе боягузами, неспроможними відстояти свою гідність: *«Тваю мать! Ємеля, рвѡм когті атседова! ... Москалюги миттю звітрилися з палати»*. Головна їхня зброя – підступ і обман, бо саме останній став запорукою розгону повстанського руху, коли зрадники Гамалій і Завірюха допомогли позбавити українських месників керівництва.

Окупанти є носіями російських шовіністичних ідей, що також протиставляє їх повстанцям, які не прагнуть панувати над іншими націями та нав'язувати їм чужі культури та держави, а лише захищати своє. Це ознака того, що насправді такий опис ворогів виявився недалеко від реальності, адже російські солдати, які зараз окупували частину українських територій, поведуться саме так, як у романі В. Шкляра [30].

Хочеться звернути увагу на емоційний фон загальної атмосфери твору. З одного боку, ми бачимо такий собі казково-пригодницький сценарій, багатий на перипетії: засідки, батальні сцени, платонічне і тілесне кохання, все це приправлене героїчним пафосом і легким трагізмом, коли гинуть вірні товариші або гине мати, рятуючи дитину. Батальні сцени вражають кінематографічністю, чимось нагадують «фільми про супергероїв», де українські воїни роблять те, що здається неможливим: перемагають ворога, що значно переважає їх чисельно, проявляючи небачену хоробрість, винахідливість та відвагу. Яскравим прикладом цього може бути сцена загибелі Василя Чучупаки, який замість того, щоб рятувати своє життя, розвернув коня і кинувся визволяти брата та бойового побратима. Коли він не здійснив свій задум, *«підніс до скроні бельгійського бравнінга, і покотилася довга луна від яру до яру, від хутора Кресельці аж до Мотриного монастиря: – Живи-и-и!»* [11, с. 94].

Особливого колориту роману додає містика (що загалом притаманне для пригодницьких жанрів), яка досягається шляхом введення образу чорного ворона – 270-річного птаха, який мудрим оком дивиться на диваків людей. Ворон як символ співвідношення життя і смерті, як тінь, супроводжує героя протягом усього роману, додаючи подіям таємничості й фантастичності: *«Чорновус поглянув у синє-синюще небо. І побачив на вершечку граба великого хижого птаха, такого чорного, аж синій відлиск пробігав по ньому. – Чорний Ворон, – сказав він. – Як почувеш, батьку, щось про Чорного Ворона – то буду я!»* [11, с.98]. Наприкінці твору птах гине, ця сцена і свідчить про символічне гноблення нації під колоніальним гнітом. Таємничості та екстравагантності додає також образ сліпої черниці, яка вносить у твір «народну магію та віру, передвіщаючи поразку збройного повстання.

Роман «Чорний Ворон» отримав багато рецензій, відгуків, йому присвячено чимало тематичних статей. Відомо, що Василь Шкляр «раніше спеціалізувався на рекламних текстах, що свідчить про те, що український літературний процес здатний породжувати масову літературу» [12, с. 186]. Це викликало бурхливу дискусію як серед читачів на численних інтернет-форумах, так і серед журналістів: серед критики на адресу роману була висловлена думка дослідниці сучасної літератури Роксани Хачук про надмірну публіцистичність твору. Автор рецензії на «ЛітАкценті» пояснює цей недолік так: *«У романі тривалий час відсутній психологізм, немає не тільки психологічного аналізу, але навіть немає опису. «Чорний Ворон» – це рекламний роман для маси, які, звичайно, не враховують не лише психологічну складність характерів, а й душі героїв»* [36; с. 8].

Проте ми не зовсім згодні з цим твердженням. Так, можливо, роману не вистачає певної психологічної глибини, але образи вийшли яскраві й самобутні, зі своїм душевним складом, своїми переконаннями і чітким усвідомленням того, хто є злом і з чим потрібно боротися. У цьому контексті Б. Пастух підкреслював, що психологія не потрібна, щоб ретельно описувати негативні риси характеру. Ось як звучить думка цього літературознавця: *«Щодо закиду про відсутність психологічного аналізу, то тут теж є нюанси. Образи москалів негативні. І мені дуже сподобалися ці схематичні образи. Що поганого в тому, що ворог показаний на відміну від образу «свого»? Чи знайдемо ми поляка, який нам подобається, у повісті Миколи Гоголя «Тарас Бульба»?»* [14; 13].

Б.Пастух вважає, що розв'язка душевно-емоційних вузлів у романі є особливим свідченням психологічного характеру роману: *«Щодо психоемоційних вузлів «Чорного Ворона», то напруженість у сюжеті твору була б неправомірно скороченою, якщо вони були б*

вирішені: це психологічні та історичні романи, різні жанри, якщо хочете психології, читайте Ульяненка, Пашковського, Процюка. Можливо, доцільно зауважити про відсутність психологічної вмотивованості вчинків окремих героїв, але не на відсутність психологізму. До речі, хотілося б звернути увагу на образ Птіцина: адже він психологічно детермінований, а не просто «маленький, кривий і мордатий» [17; 8].

Роман «Чорний ворон» унікальний тим, що в ньому оригінально поєднані художні та інформаційні елементи. Свої слова автор підтверджує документами з розсекречених архівів СБУ, які допомагають розкрити історію українського повстання 20- років ХХ століття проти більшовицького режиму, історію, про яку тривалий час замовчували і яку, на жаль, не включають до художніх творів. Історія українського опору російському більшовизму має певну географічну прив'язку: Холодний Яр на Черкащині.

Головний герой – Чорний Ворон – ідеал борця-патріота, готового пожертвувати життям за незалежність Батьківщини. Ось одна з версій його портрета, подана у формі доповідної записки більшовицьких правоохоронних органів: *«Черный Ворон – непримиримо хитрый и упрямый враг. Возраста около тридцати лет. Высокого роста, черная борода, длинные черные волосы до плеч. Глубоко посаженные глаза тоже темные, взгляд тяжелый, медлительный, выражение лица суровое»* [41, с.11].

Це яскравий приклад, який дає уявлення про те, як виглядає персонаж. Незважаючи на те, що на паспортному портреті зафіксовані об'єктивні дані (зріст, колір очей, волосся та інші відомості про зовнішність), він також слугує способом розкриття психології героя. Варто зазначити, що поруч із паспортним також є вказівка на риси характеру та ідейний світогляд: *«...непримиримо хитрый и упрямый враг»*. Перед читачем одразу відкриваються дві риси особистості Чорного Ворона в розумінні ворога, що надзвичайно важливо, адже абстрактний портрет матиме інше смислове навантаження з точки зору оточення. Нижче наведено короткий і захоплюючий опис зовнішності: високий і тому кремезний, що робить його фізично сильною людиною. Його погляд одночасно зачаровує і відштовхує, мова демонструє неабияку силу волі і нещадність до ворогів. Власне, згаданий портрет не єдиний у романі, адже автор розкриває характер героя за допомогою мотивів і вчинків, а не портретних рис.

Характер Чорного Ворона не стереотипний, а складний і багатогранний, він розкривається також у стосунках з іншими персонажами: Ходьбою, Тіною, Вовкулакою, братами, ворогами. Окрім складності, образ Ворона ще й містичний, адже він сам є прообразом птаха, який виступає своєрідним оберегом для героя, певною мірою його доповненням чи

навіть втіленням. Коментарі ворона-птаха йдуть за всіма подіями, які так чи інакше відбуваються в романі, і Ворон-повстанець грає роль оповідача роману. У фінальній сцені Чорний Ворон, тікаючи від червоних, намагається сховатися у темному льосі монастиря: *«Він заскочив у льох, знайшов за порогом свічку. Спотикаючись, наосліп пішов униз. Щербаті східці обвалювалися під ногами. Насподі перечепився об якусь купину, відійшов убік і засвітив свічку. Ворон поліз у отвір. Через два сажні свічка освітила печеру. Він розглянувся, подумав, сам собі кивнув: сюди не полізуть. Та обачність – понад усе. Дві гранати одна за одною покотилися через проїму до льоху...»* [41, с. 378].

Так завершується романна історія героя. У читача виникає запитання: що ще? Автор залишає кінцівку відкритою, і це має символічне значення: можна знищити учасника опору, але сам спротив, вірність Батьківщині житимуть, доки існують українці. Ворон залишається один. З ним у цей час лише одна душа, власне, його душа – душа ворона-птаха: *«Старий ворон відчув, що серце його зупиняється. Це смерть, спокійно подумав він і навскоси полетів донизу. Вдарившись об землю, ворон перекинувся на бік і єдиним своїм видючим оком востаннє подивився на небо...»* [41, с.378].

Образ ворона-птаха є елементом, притаманним магічному реалізму. Зокрема, роль цього психологічного зв'язку між людиною і птахом полягає не стільки в поліпшенні образу головного героя, скільки в утвердженні ідеї патріотизму і засудженні зради.

Ще одним цікавим образом вірної людини в боротьбі за ідеали, символом чесного воїна є Ходя: *«Худий, невеличкого зросту, ноги колесом, нещастя та й годі»*, – такою є його перша характеристика у тексті роману. *«Але от що цікавого було в тому нещасті: голова спереду поголена, а чуб на потилиці заплетений у косичку, і коли він став навколішки й поклав голову на колоду, то раптом узяв ту косичку й задер на тім'я. Це мене розсмішило. Він що – боявся, щоб таку «красу» не від'єдали від голови? Чи прибрав кіску з потилиці, щоб не заляпати кров'ю?»* [41, с.11].

Здається, що автор приділяє увагу деталям зовнішності Ході, але насправді це психологічний аналіз духовних особливостей героя, його національних традицій та особливостей моделі поведінки. Адже для китайців зачіска – це культ, щось непорушне, недоторканне. Далі в тексті роману автор заглиблюється в характерні риси Ході і з їх допомогою створюється повне уявлення про нього: *«Ходя без особливої муштри напрочуд швидко прижився в нашому загоні. Хлопці підібрали йому низенького, проте швидкого й*

витривалого коника-степовика монгольської породи, на якому Ходя скидався на якогось Тугайбея, присланого кримським ханом козакам на підмогу.

Він сам собі десь винищив коротку шаблю-палаша і махав нею так спритно й моторно, що та шабелька мерехтіла в його руці, мов млинок... Ходя виявився віртуозом рукопашної сутички... жаль, що про все його не можна було розпитати, бо чого Ходя не вмів, то це тулити до купи слова. Окремо їх вимовляв, завчив наших слів чимало, але скласти в думку не міг. І ще одну ваду мав Ходя. Він був страшенним ненажерою. Йому не вистачало каші, картоплі, сала, кулешу, хліба, всього того, що їли ми, і Ходя постійно щось вишукував у лісі й кидав до рота. Він трощив листя з дерев, особливо з липи й шовковиці, жував коріння, кору, жолуді, їв слимаків, пташині яйця, часто пасся в траві, вишукуючи там дикий квасець і калачиків» [41, с. 120].

Детальний опис зовнішності та поведінки розкриває внутрішнє життя героя. Завдяки такому поєднанню образ іновірця, який змагається на одній стороні з українцями за свободу та незалежність, є надзвичайно теплим, близьким читачеві, демонструє щирі почуття та співчуття.

Слід зазначити, що Чорний Ворон врятував Ходю від страти: він був вражений благородством і мужністю китайця в екзистенційній ситуації, а потім інстинктивно вирішив врятувати Ходю життя: *«Тоді мені було годі знати, що настане та чорна година, коли я залишуся в лісі тільки з оцим китайцем, і ми з їмо з ним першу сиру ворону без солі»* [41, с.11].

Цікаво, що Ходя віддав життя за порятунок Ворона, продемонструвавши свою особливу відданість. Між тим, у рецензії Інни Долженкової висловлено кардинально іншу оцінку цього персонажа: *«Ходя грає роль такого собі улюбленого блазня командира, якому дозволяють трохи більше, але від якого, отже, і просять більше»* [41, с.188]. Ми не можемо погодитися з цією думкою. Ходя ніколи не був блазнем, він справжній побратим Ворона. Відносини в загоні Чорного Ворона не були строго ієрархічно розподілені: не було першого і другого номерів, тут усі були рівноправні в боротьбі за одну мету. Таким чином, ставлення холодноярівського лідера до китайця Ходю характеризує його як шляхетну та поважну людину, яка має свій кодекс честі.

Важливе місце в образній системі посідає козак на прізвисько Вовкулака. *«Майже потворне і таке свояче лице, схоже на страхітливу маску – оцирене з червоними голими повіками і лисими бровами, які Вовкулака обсмальював біля нічних багать»* [41, с. 55], – таким постає персонаж у сприйнятті Ворона. Вражає зовнішня потворність Вовкулаки, яка аж ніяк не

відображає особливості його характеру, а контрастує з внутрішнім світом. Знову ж таки, Вовкулака, як і Чорний Ворон, характеризується діями, а не описом зовнішності. *«А знаєш, чого Вовкулака пішов до лісу? ... Начитався Шевченка. Я часто питаю у новачків: чого ти до мене прийшов? І чую; у того москалі хату спалили, того пограбували, у того дівчину звалтували... У нас завжди так було – поки заброда не залле сала за шкуру, ми нічирк. А цей мені каже: прочитав «Кобзаря» [41, с.44].*

Ця деталь характеризує Вовкулаку як людину освічену, до того ж наділену національним геном, патріота, який чудово знає, хто є ворог і чим той загрожує всьому українському народу. Покарання Вовкулакою свого брата Куземка за зраду вождя Гризла (і, власне, українського народу) заради єврейської дівчини Цілі яскраво переконує в повній відданості ідеї національної самооборони. Тут доволі очевидні типологічні паралелі з повістю Миколи Гоголя «Тарас Бульба». Вовкулака вбиває брата, а Тарас Бульба карає сина за зраду. Тому герой В. Шкляра постає як людина, яка завжди доходить до кінця і сповна виконує поставлені перед нею завдання, нещадна до ворогів, навіть якщо ворогом став хтось із рідні. Психологічний образ Вовкулаки має містичне забарвлення. Так, він обіцяє Чорному Воронові, що в разі смерті обов'язково дасть йому знак (з того світу). І справді, в один із найвідповідальніших моментів до Чорного Ворона з'являється вовк.

Жвавості образу лідера додають його стосунки з жінками. Неможливо оминати взаємини Досі й Чорного Ворона, які починаються діалогом очей: *«...грайливо примружила ясні оченята, в яких гарцювало два скупаних у смолі чортиська» [41, с. 19].*

Ось як автор описує очі молодої козачки Досі з Грушківки, вдаючись до живописного портрета, який полягає в зіставленні зовнішнього вигляду, а то й поведінки людини з природним світом: *«... Вона під'їхала до Чорного Ворона впритул, і тепер у її очах посміхалося двоє лагідних янголят» [41, с. 20].*

Це динамічний і, по суті, психологічний портрет, в якому значною мірою відображено внутрішнє життя, а також психологічні та моральні якості. Залежно від зміни настрою і стану героїні відбуваються видимі зміни в її зовнішності: змінюється вираз обличчя, усмішка, блиск очей. На прикладі очей козачки ще можна спостерігати зміну її настрою: від грайливо-вогняного до лагідно-ніжного. Зміна виразу очей (у конкретному епізоді) красномовно свідчить про небайдуже ставлення Досі до Чорного Ворона. Подібне захоплення козацькою звитягою бачимо у жінок як у фольклорних творах, так і у письменників-романтиків.

Сама Дося також постає як мужній воїн-патріот. *«У бою, казали хлопці, це була сатана, вона рубала з обох рук, ординські голови сипалися як кавуни, і в найгустішій ворожій лаві за нею залишалася кривава просіка. Ворон мало йняв тому віри, бо яка могла бути диявольська сила в тендітному тілі дівчини, хай і гінкому та пружному, але все-таки дівочому тілі, ліпленому не для того»* [41, с.19].

Але загалом у романі немає широкого розкриття внутрішнього світу цієї героїні, є лише поверхневі риси, на зразок згаданих вище. Суттєвими є деталі плану Досі піти у Мотрин монастир. Це не порожнє бажання. Мотивом до вчинку стало нерозділене кохання молодій грушківській козачки до Ворона. Дося в останній частині роману, допомагає Воронові сховатися в підземному ході монастиря. Ця деталь ще раз підкреслює віддане кохання дівчини до Ворона, яка була готова чекати його скільки завгодно, а коли було потрібно, ні хвилини не вагаючись, прийшла йому на допомогу. Нарешті Ворон каже їй: *«Спасибі, сестро... Знай, що ти завжди була мені... люблюю»* [41, с. 377].

Особливою деталлю є присутність у романі ще однієї Досі (а точніше Євдосії), цілительки, яка після тяжкої хвороби виходила Чорного Ворона. Сліпа цілителька – ніби дзеркальне відображення молодій козачки, але набагато старша і досвідченіша. Їх об'єднує безмежна вірність і любов до Чорного Ворона. Не дивно, що в тексті роману автор супроводжує обох героїнь одним і тим же ароматом: понтійської азалії, запашним ладаном і дикою орхідеєю. Цілителька Євдося є втіленням мудрої і доброї жінки, яка ніколи не була матір'ю. Хоча Ворон частково допоміг їй відчувати радість материнства (якщо це можна так назвати), коли приніс їй Ярка (сина невловимого отамана Веремія). У кількох сценах за участю Євдосії виявляється така риса особистості Чорного Ворона, як скромність (сцена купання).

Особливої уваги заслуговує пара Тіна – Чорний Ворон. Забігаючи наперед, варто відзначити, що ця героїня теж врятувала Воронові життя, і не один раз, а навіть тричі. *«Сірі намішуваті очі, коротка русява стрижка, а далі – не питай. Туальдеронова блузка з чорною краваткою, легенька ситцева спідниця, а нижче ...рожеві фільдеперсові панчохи щільно облягали ноженьята в черевичках на високому підборі. Московським модницям стулити варги й не дихати»* [41, с. 31], такою перед нами вперше постала Тіна, яка при першій зустрічі не оминула Чорного Ворона увагою, а потім спробувала наблизитися до нього, завдяки чому йому вдалося врятуватись від тифу.

Самовіддану поведінку героїні прозаїк переконливо мотивує переважно її емоціями, хоча й не лише цим, а й діяльним характером, почуттям патріотизму: *«Тіна тоді не лише*

виходила його, а й ще раз вирвала з обіймів тієї кістлявої свахи, що любила ходити з ним попідручки. Якось до Умані вдерлися москалі й, певна річ, наскочили на лікарню... прибігла Тіна з сувоєм марлі і... почала обмотувати йому руки – від долонь, аж до ліктів: «Скажеш, що обкидало виразками» [41, с.37].

Велику вагу має інтимна сцена, сцена їхньої зустрічі у другому розділі, де нарешті виринає їхня досі придушена любов. Поведінка Ворона, його ласкаві слова, спрямовані на адресу Тіни, демонструють такі риси характеру, як ніжність та ласкавість, яка раніше в тексті не акцентувалася.

Незважаючи на свою любов до Тіни, керівник повстанців вибирає відданість справі та на деякий час відкладає пошуки особистого щастя. Він робить все можливе і вивозить Тіну та маленького Ярка за кордон, а сам повертається в ліс, продовжує боротьбу, хоча війна вже велася в нерівних умовах. Ворон міг залишити поле бою, адже багато хто вже погодився на амністію (хоча вона їх остаточно не врятувала). Він міг переїхати з коханою дружиною за кордон і залишити ліс та залишки свого загону, але Чорний Ворон цього не зробив. І хоча деякі критики говорять про надмірний міфологізм і романтизм героя, його надмірне звеличення, все ж сюжет, жанр, логіка розвитку головного героя та духовні особливості вольового борця вимагали такого закінчення. Василь Шкляр не зраджує ідеї протистояння українського народу більшовизму і тому повертає Ворона в нерівний бій.

Так, у популярному історично-пригодницькому романі «Чорний Ворон» автор торкається насамперед проблеми патріотизму, вірності та зради. Уособленням справжнього героя, відданого Батьківщині до останнього подиху, є головний герой – лідер повстанців Чорний Ворон. І хоча він наділений переважно позитивними якостями, він зовсім не схожий на шаблонного героя. В. Шкляр намагається психологізувати його характер, показати внутрішню мотивацію його поглядів і вчинків, показати його як людину, яка навіть у найскладніших рішеннях не втрачає своєї гідності, жертвує особистими почуттями (і навіть життям) заради боротьби з ворогами. В. Шкляр показує, що серед повстанців зрада вважалася найтяжчим злочином, тому вони не могли здатися в цій боротьбі з російськими більшовиками. Тому найкращі якості повстанця в наш нелегкий час набувають нового значення.

У 2014 році вийшов друком ще один історично-пригодницький роман Василя Шкляра під назвою «Маруся». Це такий собі клон «Чорного Ворона», хіба що з ретельно проробленою «роботою над помилками». Тут також ми бачимо міфічні топоси, таємні гробниці, мудрого бойового коня з легенд і архетип Жанни д'Арк у головній ролі. Далі визначився жанр:

«західноукраїнський» (першим це помітив критик Андрій Дрозда) [8]. Дослідник мав на увазі розширення географічних меж у порівнянні з першим романом. Адже у творі «Маруся» діють і галичани, учасники Української галицької армії, які героїчно спробували відкинути більшовицькі війська зі Східної України.

Щодо мовної стилістики, то тут переважають коротші речення, «рублені фрази». Зберігається і певна карикатурність змалювання образів ворогів, притаманна для попереднього роману.

Книга «Маруся» ще до виходу в світ привабила читачів, які не встигли заспокоїтися після «Чорного Ворона». Не тому, що події в новій книзі знову відбуваються під час національно-визвольної боротьби українців у 1917-1920 роках (цю тему після Василя Шкляра підхопили й інші письменники та створили романи про отамана Зеленого, Михайла Гаврилка та інших учасників тих подій). Родзинкою, окрім інтелектуальних відкриттів про маловідомі сторінки нашої історії, стало те, що героїнею твору про війну виявилася жінка. І не так, як смертоносна Гелена з Трої, через яку розпочалася війна [24].

Над цим твором прозаїк працював доволі тривалий час – загалом п'ять років. Як і в попередньому романі, митець спирається на історичні факти та документи. Крім цього письменник використав спогади батька, діда та інших знайомих, які знали родину повстанців Соколовських. Роман був завершений та виданий у 2014 році, вже за перший рік було продано орієнтовно 30 тисяч примірників книги.

Новий роман Василя Шкляра розповідає історію Олександри Соколовської, молодій дівчини, яка у шістнадцять років очолила повстанський козацький загін. Відома як «Маруся», вона стала командиром і змінила своє жіноче елегантне вбрання на більш зручне у польових умовах чоловіче.

Письменник подає читачеві кілька портретів образу самої Марусі, проте всі вони пронизані любов'ю до героїні, розкривають різні її аспекти. Ось декілька із них: *«... приголомшив їх вершник на тому коні чи, певніше сказати, вершниця, бо то була дівчина із золотою косою, що спадала на ліве плече з-під козацької смушевої шапки. Зодягнута була як парубок – полотняні штани, шевронові чобітки з острогами, туга домоткана сорочина, підперезана шкіряним паском, на якому щільно сиділа кобура з револьвером. За плечима у дівчини був короткий австрійський карабін, ремінець якого навхрест оперізував її спереду якраз поміж тими пружкими пагорками, які теж видавали її стать. З маківки сивої шапки конусом звисав червоний шлик, і коли кінь, ще гарячий від бігу, крутнувся на місці, дрібно*

перебираючи стрункими ногами (чи, може, то вершниця навмисне так його розвернула), Мирон прочитав на шлику гасло, написане синім чорнилом: «Смерть ворогам України!» [45, с. 21-22]. «Сашуня взагалі була у них панією, їла тільки з ножем і виделкою... Вона й розмовляла грамотніше за всіх, повчала Лесика, хоч він був старший за неї на два роки... Лесик не сердився, навпаки, пишався своєю сестричкою, і, коли віз Сашуню бричкою до Радомишля, йому хотілося, щоб їх усі бачили. Атож, ви подивіться на цю панну в лисячій шубці, з-під якої стікає зелена шовкова сукня аж до блискучих черевичків. Ніжка у неї гарна, холоду носику навіть не видно ластовиння, хоч воно їй теж до лиця. Ще немає шістнадцяти, а вже, вважай, учителька! [45, с. 25]. «...до хати його пропустила дівчина в білій кофтині, вишитій на грудях і рукавах червоним та чорним хрестиком. Це вперше він побачив її без шапки, побачив гладенько зачесане на проділ волосся, заплетене в тугу золотисту косу, що спадала на груди через плече. На тонкій шиї червоніли коралі зі срібними дукачами... Усмішка в її синьо-сірих очах промілилася тривожним блиском» [45, с. 73].

Олександра Соколовська – реальна історична особа з легендарною біографією. Згідно з більшістю відомостей, які дійшли до нашого часу, вона народилася 1902 року в родині горбулівського дяка Тимофія Соколовського. Сім'я Соколовських була однією з тих українських родів, чий патріотичний дух дозволяв розвивати повстанству не словами, а діями. Брати Соколовські планували не тільки встановити лад у Радомишльському повіті, де панувала сваволя поміщиків, а й боротися за незалежність усієї держави, «тримати Україну». Троє з чотирьох дітей Соколовського – Олекса, Дмитро та Василь – загинули в боротьбі з більшовиками через зрадників. Але благородну справу братів продовжила молодша сестра Сашуня. Коли один із героїв роману, лейтенант Мирон Гірняк, запитує Марусю, чому вона, молода дівчина, пішла воювати, Маруся відповідає: *«У мене не було вибору»* [45]. На горбулівському капищі життя змусило Сашу Соколовську стати отаманкою Марусею, бо тисячний повстанський загін (300 шабель, 700 багнетів) прокричав: *«Немає Соколовського, то хай Соколовська отаманствує! Інших отаманів не хочемо!»*. [45, с. 22]. Історія Олександри Соколовської в романі «Маруся» тісно переплітається з бойовим шляхом Української галицької армії, якій влітку 1919 року вдалося визволити Київ від більшовиків, але, внаслідок низки трагічних обставин, галичани опинилися на межі цілковитого розгрому і загибелі.

Вибору не було. Так просто і водночас містко відповіла Сашуня Соколовська, так реагують і герої нашого часу, учасники бойових дій на сході та на півдні, так напевно могли б відреагувати, якби могли, герої Небесної Сотні та інші загиблі воїни.

Ці паралелі не можуть не виникати: адже після того, як роман побачив світ, наша реальність дуже змінилася. І схожість тут полягає не лише в патріотизмі українців, які в критичну хвилину відчайдушно борються за свою країну, а насамперед у тому, що молодь знову взялася рятувати країну.

Власне, майже містично відповідний вигляд роману значно підвищує його цінність, незважаючи на те, що написаний він, як і «Залишенець», за законами масової літератури, а тому знавці літератури, готові вникати в тонкощі психології, портрети героїв, альянзи та інтертексти неминуче розчаруються. Насамперед тому, що герої в «Марусі» однопланові, тобто «дуже хороші» чи «дуже погані» [8].

Не заглиблюючись у те, що такого «масового» у «Марусі», зазначимо лише, що описів кровопролитних боїв, несподіваних виходів зі складних ситуацій, зрад і удаваної вірності та інших «чорно-білих» почуттів у творі достатньо. Тут також є любовна лінія, але вона виглядає стриманою, а за еротичністю «Маруся» цнотливіша за «Чорного ворона». *«У ній таки було щось од віщунки. Маючи гостре передчуття, Маруся багато чого вгадувала наперед»* [45, с. 100]. Вона вивчила слухати своє серце і підкорятися йому. Маруся обрала своє кохання – поручика Мирона Гірняка з Української галицької армії. *«Марусю, дитино, зіронько ясна... Я точно знаю, що ти жила в серці Мирона Гірняка до 22 липня 1944 року (Мирон загинув у цей день в бою під Бродами)»* [45, с. 311]. Марусине й Миронове кохання освітлює обох, дає їм сили, розправляє духовні крила, надихає. Не випадково письменник змальовує розкішні їхні ночі любові побіля річок, на березі Плиски й Дніпра: *«Ніч розверзлася на весь світ, потім стислася у макове зерня і вибухнула білим полум'ям. – Мамо... Пахло Дніпром і гіркуватопряним татарським зіллям. Якийсь час вона лежала непритомна, він навіть не чув її дихання»* [45, с. 211]. Є й елементи характеристики Марусі, які більше пов'язані з її хитрістю, ніж із надприродними здібностями. Але все це лише надбудови навколо основної «серйозної» теми.

Російська пропаганда втілилася, наприклад, у гаслах на зразок «Смерть галицьким німецьким найманцям!», які з часом, як ми добре знаємо, перетворилися на «бандерівців-фашистів» [24].

В умовах непростого часу, коли вчорашні вороги, які воювали під прапорами різних країн під час Першої світової війни, раптом об'єднуються для захисту Батьківщини, ця боротьба здається неспроможною на успіх, тим більше, що ворог... не один, їх декілька. Надзвичайно важко було одночасно боротися і з більшовиками, і з денікінцями, особливо після численних змін влади за короткий час (від численних прорахунків і непослідовної політики

Центральної Ради, від перевороту і переходу влади до уряду Директорії; від гетьманування Павла Скоропадського аж до повернення УНР). Тому смертний вирок цій боротьбі проглядався чи не з самого початку, і це не фатальні випадковості, а аргументовані прорахунки.

У будь-якому разі національно-визвольна боротьба початку ХХ століття, незважаючи на поразку, є однією з найуспішніших сторінок нашої історії. І лідери цих змагань, герої з винятковою біографією, які усвідомили свою мету і одразу взяли за неї відповідальність, залишаються для нас героями. Така біографія була у вчительки за фахом Олександри Соколовської, але, очевидно, її життя могло скластися зовсім інакше. Вона стала легендою ще за життя, і Василь Шкляр у своєму романі підкреслив її таємничість: автор є прихильником версії, що Марусю не закатували більшовики, а вона зуміла втекти з полону й емігрувати, залишивши по собі славу та скарби, поховані в українських лісах. Загалом Маруся в романі не вмирає: вона зникає, що створює враження, що дівчина зможе повернутися, як тільки захоче, як тільки відчує, що настав час повертатися [8].

Отже, представлена в романі «Маруся» ідеологія національного спротиву формується на основі поєднання історичних фактів і художніх припущень та уявного, реалістичного й міфологічного векторів у реконструкції характерів, сформованої контрастної поетики. У творі поєднані психологія, міфологія, історія, патріотизм, мотиви історичної пам'яті та світогляду часу.

Загалом, «Чорний ворон» і «Маруся» є важливими явищами сучасного літературного процесу і прочитуються в контексті відновлення історичної правди.

Історико-естетичні концепції романів В. Шкляра ґрунтуються на традиціях української історичної прози та на світоглядно-ідейних переконаннях автора. Реконструюючи документальні та архівні матеріали, біографії народних месників, В. Шкляр сформував своєрідний авторський міф про борців за волю України [30].

Як ми з'ясували, «Чорний ворон» і «Маруся» належать до жанру історично-пригодницького роману, який створювався протягом тривалого часу, зазнаючи трансформацій і модифікацій залежно від епохи, домінуючого стилю та світобачення конкретного митця. Специфіка жанрової моделі творів полягає в тому, що автор утворює вагомість концепції історичної пам'яті, поєднує міфічне та документальні факти, створює динамічний, багатий на перипетії сюжет, поділивши персонажів на два антагоністичні табори. Твори «Чорний ворон» і «Маруся» можна розглядати як романи «зв'язку часів», адже прозаїк утворює в них ідею патріотизму, вірності Батьківщині та засуджує зраду. Поставлені в контекст сучасної

постгуманістичної доби романи В. Шкляра, які синтезують риси масової культури і так званої високої літератури, продемонстрували свій синкретичний художній характер.

Письменник умів майстерно поєднати важливі й актуальні теми, історичну достовірність, психологізм із гострим сюжетом і пригодницьким фактором, забезпечивши таким чином своїм творам статус бестселерів. Історична концепція В. Шкляра, основою якої є розуміння історичної пам'яті як першодуховного народу і національного чинника, а зв'язку часів як умови еволюції суспільства, знайшла вдале втілення в романній формі, продемонструвавши таким чином, актуальність жанру історичного роману, його значення для сучасного адресата.

РОЗДІЛ II

ТЕМА ТРАГІЗМУ ЛЮДСЬКОГО БУТТЯ НА ВІЙНІ В РОМАНІ «ТРОЩА»

Тема боротьби українців у Другій світовій війні не нова, про долю багатьох героїв уже йшлося, до проблеми зради українські письменники також неодноразово зверталися. Проте тема національно-визвольної боротьби УПА в західних областях України проти як гітлерівських, так і сталінських окупантів є відносно новою у вітчизняній літературі. Широкого розголосу вона почала набувати лише з відновленням незалежності Української держави. І ось на сьогодні маємо низку переважно прозових творів, у яких яскраво проявляється цей героїчний і водночас трагічний період нашої невинної боротьби за українську державність і нашу свободу. Згадаймо хоча б романи «По той бік ночі» Василя Стефак, «Вогняні стовпи» та «Торговиця» Романа Іваничука, «Музей покинутих секретів» Оксани Забужко, «Століття Якова» Володимира Лиса, «Посаг проклятих» Мирослава Лазарука, повстанська трилогія «Червоний» Андрія Кокотюхи, оповідання Василя Портяка, Володимира Михайловського, Бориса Хижняка. Усі вони написані майстерно й цікаво [4], дають можливість читачам дізнатися про раніше заборонені або ж викривлені сторінки нашого трагічного і водночас героїчного минулого.

Для УПА, яка формувалася під час Другої світової в умовах бездержавності, була характерна партизанська тактика, воїни використовували всю наявну зброю: німецьку, радянську, угорську та австрійську (часів Першої світової війни). Окрім українців, в УПА воювали євреї, росіяни та бійці інших національностей.

УПА – абсолютно унікальна структура, яка складалася виключно з добровольців і не мала підтримки на державному рівні. Бійці УПА воювали на два фронти: проти гітлерівської Німеччини, а потім проти радянської влади, а діяльність УПА лідери німецької окупації, особливо Ерїх Кох, визнавали антинімецьким повстанням. Напади сил УПА на німців, як зазначено в німецьких документах, тривали до серпня 1944 року, а радянські партизанські звіти свідчать про збройні сутички між німцями та УПА. Свою боротьбу українські повстанці продовжили і після перемоги Радянського Союзу в Другій світовій, хоча надій на перемогу не було.

Ставлення до УПА в українському суспільстві після здобуття незалежності коливалося від позитивного (борці за незалежність) до негативного («німецькі приспівники»), після Революції Гідності оцінка українцями дій упівців стає все більш справедливою [4].

У 2017 році новий роман відомого українського прозаїка Василя Шкляра «Троща» розкрив нові аспекти теми УПА й людини на війні, додавши їй психологічної глибини. Назва твору має подвійне значення. По-перше, так у галицьких містах, розташованих на річці Стрипі, називають очерет, що росте на річкових алювіальних рівнинах. А по-друге, заголовок має символічний підтекст, а В. Шкляр сам розкривав метафоричне значення слова. «У мене серце тремтіло, коли я почув це слово. Адже я відчув, що це не просто очерет. Троща – це лихо, це бійня, вона трощить людське життя, долю і майбутнє», – відзначав автор роману. Саме в такій місцині, поблизу сіл Багатківці, Ішків та Купчинці, наприкінці червня 1947 року розігралася драма, яка лягла в основу роману.

У романі «Троща», який швидко набув популярності серед читачів, В. Шкляр звертається до трагічної і водночас героїчної сторінки історії України: до теми боротьби Української повстанської армії з радянськими військами під час і в перші роки після Другої світової війни. Саме підпільники УПА стають головними героями цього патріотичного трилера і водночас психологічного твору. «Троща» – це твір про трагічну діяльність Української повстанської армії (УПА), коли їй доводилося воювати проти могутнього і підступного ворога, який воював не тільки зброєю, але й через зрадників та перевертнів. Особливо болючими були «удари в спину» УПА, спричинені зрадниками в лавах організації.

Чи актуальна сьогодні патріотична проза? Поява патріотизму в сучасній українській літературі здається очевидною в нинішній ситуації, але, тим не менш, вона по-своєму помітна. Адже почалося все задовго до війни на Донбасі й оформилося наприкінці нульового року з появою книжок Марії Матіос, Оксани Забужко, Василя Шкляра та Володимира Лиса [40].

Це не перша художня праця В. Шкляра, присвячена боротьбі українських повстанців проти радянської влади в той час, коли УПА з масової бойової організації перетворюється на підпільну мережу найбільш відданих патріотів, яка з кожним днем слабшає, бо комуністичний режим уже закріпився на західноукраїнських землях і навчився боротися з підпільним націоналістичним опором. Серед методів цієї боротьби переважає вербування активних учасників українського руху. Цей історичний момент вибирає Василь Шкляр [40].

Сам автор стверджував, що багато часу провів на Тернопільщині (там відбувається частина подій роману), де збирав матеріал для написання «Трощі», спілкувався з багатьма

людьми. Більше того, прихильність до цієї сфери у В. Шкляра була певною мірою в крові. Справа в тому, що в трагічний тридцять третій рік, коли сталінський режим морив голодом мільйони українців, його дід поїхав на «захід» і привіз звідти мішок кукурудзи. Це зерно допомогло родині вижити. Тернопільщина, на думку письменника, є своєрідною моделлю українського світу. З виразним національним обличчям, з глибокими традиціями, з сучасним самовираженням.

Василь Шкляр добре вивчив збірку спогадів про повсюдну боротьбу УПА, проаналізував місцевість (це нинішня Тернопільщина – Козівський та Бережанський райони, які були ареною запеклих конфліктів у той період), стикнувся з місцевими говірками. Усе це було цілеспрямованим і, безумовно, корисним: твір загалом не суперечить історичній дійсності, містить певні точні спостереження, які не можна було вигадати, а слід було черпати з життєвого досвіду тих, хто жив у той час. Навіть проблема зрадництва, яку автор ставить у центр роману, має реальне, а не тільки художнє підґрунтя. Адже майже кожен, хто зазнав репресій у повсюдні роки, роками і десятиліттями мучився думкою про можливого зрадника, через якого він потрапив у пекло сталінської системи, і часто це запекле питання залишалося нерозгаданою інтригою – навіть після смерті учасників подій, тепер уже для нащадків [40].

Проте «Троща» – це набагато більше, ніж просто розповідь про бій упівців із червонопогонниками, як тоді називали бійців НКВС. Це роман, у якому йдеться передусім про перемогу людини над обставинами та собою. Для головного героя, воїна УПА, який багато років провів на засланні в Сибіру, війна закінчилася, але бої не забуті [6]. Додамо, що боротьба для друга Місяця продовжується, проте переходить у сферу морального протистояння радянській владі.

Роман «Троща», безперечно, став переломним у переліку творів на тему УПА і боротьби українців за волю після Другої світової. «Немає сильнішого твору про Українську повстанську армію в Україні та за її межами.

Як і інші історичні пригодницькі твори Василя Шкляра, роман «Троща» цілком побудований на документах, спогадах очевидців та учасників описуваних подій. Це як і роман «Чорний Ворон. Залишенець», твір про боротьбу до останнього подиху, хоч і в інший час; герой воює з «моральною вірою в справу, за яку бореться; роман про те, як навіть серед тисячі смертей можна залишитися живим. І це також роман про зраду, яку можна зрозуміти, але не можна виправдати» [5]. Відтак бачимо схожість проблематики та ідейного змісту історично-пригодницьких творів В. Шкляра.

На початку 1990-х років, уже в незалежній Україні, на Тернопільщині було знайдено так званий архів «Запорозжця», який у 1949 році був закопаний у землю в алюмінієвих бідонах для молока. Серед численних протоколів засідань, які проводили слідчі оунівської Служби безпеки, є і «справа Юди». Це Василь Магдій («Жара», «Долі»), крайовий представник служби безпеки і водночас розвідник МДБ, який своїми зрадницькими діями завдав значної шкоди визвольному руху [27].

Тому можна з упевненістю сказати, що «Іудине питання» було цінним і корисним джерелом для написання «Трощі». У документах допиту СБУ ми знаходимо стільки деталей, фрагментів розмов, навіть цілих розмов, що вони читаються з не меншим інтересом, ніж деякі детективи. Для захоплюючого розвитку твору, для відтворення характерів автор використовує, як правило, унікальні деталі та вислови повстанців, записані колишніми учасниками подій. Так, коли головний герой роману, побратим Місяць, рятується від набігу радянських бійців на Стрип, у заплавах річки його страшним голосом кличе зозуля, а поруч з'являється молода білодзьоба птаха. Усе це супроводжувало бійця Сірка в ті трагічні дні, про які він розповідає на допиті. Але в романі орел приходить до нашого героя в образі смерті, тому що смертне коло замкнулося і вирватися з нього, здавалося, неможливо. А у випадку з зозулею друг Місяць боїться порухувати, скільки йому років залишилося на світі, щоб не обірвати голос. Твір реалістично змальовує низку героїв, перенесених на сторінки книги з далекого тривожного року сорок сьомого. Деякі навіть зберегли свої псевдоніми і прізвища. Щоправда, зрадник «Доля» постає як Стодоля, а його дівчина Михайлина (Лінка) — як Михася [9].

Композиційно роман «Троща» складається з трьох частин: «Обман» (перша частина), «Слідство» (друга частина), «Суд» (третья частина), до яких ще додано епілог «Від автора». Як слушно зауважила С. Жила, «часова нерозривність твору структурована цікаво: у багатьох вимірах і часових просторах тому можна говорити про своєрідність його структури» [40].

Хронологічно «Троща» побудована таким чином, що події роману відбуваються у двох паралельних часах. Перший – це 1970-й рік. Ми знаходимося в місті на сході України. Головний герой – політичний в'язень, який пережив 25 років заслання в радянському таборі і тепер намагається «знайти свою долю в місті козацької слави» (тому припускаємо, що це Запоріжжя чи, можливо, Дніпро). Другий часовий пласт – драматичні події, що відбувалися на Тернопільщині в останні роки підпільної боротьби вояків УПА за волю України, до яких постійно повертають спогади та думки героя.

Ми вже згадували про багато прізвиськ і псевдо, якими називали вояків УПА. Серед них є відомі, поширені, а також є невідомі. Всі вони цікаві, багатьом із них автор придумує інтерпретацію. Ці літературно-художні назви можуть мати різне походження. П. Чучка зазначав, що «майже кожен псевдонім — це вмотивована і промовиста назва, яку символ не тільки називає, а й характеризує самого себе», яку він використовує «для вираження свого ідейного переконання» [38, с. 82].

У романі «Троща» як типова група виділяються псевдоніми синонімічного походження: псевдоніми-імена та псевдоніми-прізвища. Відомо, що імена князів, персонажів української історії Козаччини, Гетьманщини, ватажків повстанців були дуже популярними серед повстанців. Читач отримує низку промовистих псевдонімів бойових діячів УПА: Аскольд (київський князь), Сірко (запорізький кошовий), Мазепа (гетьман), Сулима (генеральний хорунжий гетьмана Мазепа), Леміш (псевдо видатного діяча ОУН), Голий (Гнат Голий – ватажок гайдамацького руху на Правобережній Україні), Орлик (Пилип Орлик – гетьман, права рука Мазепа, автор першої конституції України), Роксоляна (полонянка з Рогатина, була продана в турецьке рабство, а згодом стала дружиною падишаха Сулеймана Пишного).

Герої «Трощі» мали яскравих прототипів, які стали матеріалом, з якого Василь Шкляр видобував характерні риси для художніх образів. Прототипом головного героя роману став Герой України, сотник УПА Мирослав Симчич (псевдо Кривоніс). У післямові твору Василь Шкляр напише: «Я дякую долі за те, що подарувала мені не тільки близькі стосунки з українським почесним лицарем Кривоносом, але щось набагато більше і неминуче» [33, с. 411].

За допомогою цього прототипу автору вдалося створити цілісний образ героя-життєлюбця, який, скориставшись прислів'ям: «Бог не нещадний, козак від долі не вільний», гідно вийшов із семи бід.

Головний герой «Трощі» – один із так званих «залишенців», учасників УПА, які продовжували чинити опір радянській владі, добре розуміючи, що цю битву програють. Бачимо певну світоглядну подібність між побратимом Місяцем та Чорним Вороном з однойменного роману. Обидва персонажі, усвідомлюючи примарність надій на перемогу, не покидають боротьби, мають сумніви, але не зневіряються і готові боротися до останнього у буквальному розумінні цього слова. Герой роману «Троща», прощаючись із матір'ю перед боєм, каже їй: «Не сумуй, мамо, ми ще повернемося. А якщо ми не повернемося, не плачте за нами, а пишайтеся».

На зустрічах із читачами Василь Шкляр цікаво розповів про прототипа свого героя – Мирослава Симчича, зокрема відзначив: «Ми з ним багато спілкуємося, хоч він уже старий. Його дружина, пані Рая, останнього разу, коли я був у неї в гостях, сказала: «Нудний старий, як колода. Ти, Василю, повернувся і дуже важко з ним розмовляти.» І тут же дідуся починає лаяти: «Такий тобі дорогий слуховий апарат подарували, а ти, старий, наступив на нього, і він зламався. Кривоніс дивиться на жінку з іронічною посмішкою, бо дуже уважно слухає, що їй потрібно. А потім дивиться на мене очима і каже: «Ти мене вкусиш, я розлучуся». Ну, я людина гуманна, не викину вас на вулицю, я поїду в своє місто і там буду жити. Але знай, що їх немає!» Тому я хочу побажати всім і собі, щоб і ми, у свої 94 роки, ще хотіли зрозуміти. І на цій основі герой написав «Трощу» [40].

Тому деякі риси характеру, зокрема стійкість, витривалість, здатність вийти живим із пекла та деякі біографічні дані Мирослава Симчича, властиві головному герою [27].

Доля Місяця незвичайна. Він бере участь в останній операції УПА, успішно виривається із засідки і готується до неминучої смерті. Перша зустріч з персонажем (і початок розслідування) відбувається у 1972 році на кладовищі великого міста. Напруга одразу наростає, коли 50-річний Місяць несподівано знаходить могилу свого колишнього побратима Михайла Тимчака (Броза). Це його упівський товариш на псевдо «Броз», якого в аналітичній записці СБ характеризували такими словами: гарний, розумний, на вигляд добрий, з тонкою поетичною натурою, він знав, любив і цитував тексти Сосюри. Місяць не може стримати подиву, бо бачив цього побратима мертвим у 1947 році. Тоді більшовики вбили Михайла та багатьох інших підпільників, а самого Місяця заарештували. Тож значно пізніша дата смерті на могилі стає для воїна неймовірною несподіванкою. Він намагається розгадати таємницю і з'ясувати, хто був самозванець, якому довіряли його супутники, адже виявилось, що Броз не помер під час бою, а прожив довге життя в іншому місті. Наприкінці роману інтрига розкриється, але фактично весь простір твору густо заповнений розповіддю про обставини останніх місяців опору [5].

Знахідка на кладовищі відкрила стару рану: спогади переповнюють Місяця. «Друзі» і «чужі», дружба і розбрат, кохання і зрада, прощення і помста, свобода і неволя – все це переплелось у складний вузол. На наших очах точаться битви і тривають допити, постають обличчя різних людей, але ніколи обличчя зрадника. Після 25 років ув'язнень і таборів Місяць повертається на батьківщину, але не на Тернопільщину, а в місто на Дніпрі, де йому дозволили оселитися. Колишньому в'язню важко звикнути до цивільного життя в чужому місті на сході

України, адже він не мав права повертатися в Галичину: таким, як він, суворо заборонялося селитися на Західній Україні.

Автор, як і в романі «Чорний ворон», розділив персонажів на «своїх» і «чужих», показавши, що навіть серед так званих «своїх» є насправді «чужі». Наприклад, подано різні точки зору на зраду вояка УПА Стодоли. З одного боку, читач засуджує упівця за перехід на бік «советів». З іншого боку, Стодоля запевняє інших побратимів, що він наважився на таке, щоб зупинити кровопролиття. Він розповідав, що з тих пір, як він перейшов на бік червоних, у селах не було зламано жодної криївки, жодного підпільника не заарештовано. *«Більшовики тепер поводяться зовсім інакше, ніж раніше. До мене приїжджало вище керівництво Києва. Кажуть, що ОУН зробило велику тактичну помилку, тому так багато людей гине. Вони хочуть зупинити кровопролиття», – переконує Стодоля [44, с. 202].*

Як зазначає С. Жила, «Троцца» насичена гострими конфліктами, пов'язаними з морально-духовним буттям народу, зрадою (найяскравіше це підкреслюється в романі), життям і смертю, збереженням пам'яті про український народ, його історії і, відповідно, національної ідентичності [40].

Воїни УПА навіть у 1947 році продовжували чинити постійний опір, хоча і мали боротися не тільки з сильним ворогом, а й з постійною зневірою (Українська повстанська армія була приречена через те, що неможливо було перемогти могутню тоталітарну систему), але їхній дух (цей дар Божий) не занепав. Вони розуміли, що їхня національна боротьба за незалежність Батьківщини програна, але продовжували боротися за ідею незалежної України і відстоювали її до самої смерті [40].

Бійці УПА щасливі, що належать до групи сильних духом, чистих душею людей, які жертвували всім і боролися за ідею: *«І це щастя випало нам! Ти розумієш, що приналежність до цієї жменьки, до цього кола залежала від нас? Сама доля вказала на нас. Вибрала нас серед мільйонів» [44, с. 378].*

Значну роль у структурі роману відіграє любовний трикутник і зрада заради кохання. Грішна любов. І Стодоля, і Броз були закохані в Михасю. Дівчина незвичайної краси з волошковими очима з псевдо «Васильок», даному їй «Лемішем». У неї були закохані всі, навіть «гебешники» визнавали її красу. Стодоля перейшов на бік більшовиків ще й тому, що був закоханий і мав намір врятувати життя не лише своїм людям, а й насамперед своїй коханій Михасі. Мотивація Броза більш жорстка і заплутана. Ось слова Місяця на могилі Тимчака (Броза): *«Сатана, закоханий у Сосюру, глянув на мене з фарфорового образа, глянув на Броза,*

котрого купив за ціну. незліченних життів. Ціною святої крові, ціною жорстокості, ціною безцінного він відкупив своє кохання і своє життя. Він не пробачив Іуду і його вірну змієву варту, через яку врятував життя Михасі. Хто скаже, скількох би він продав, відколи став агентом, якби отримав від більшовиків не тільки офіційну позицію, але й наказ?» СБ ОУН мала вбити Михасю, але і Броз, і вона опинилися тут, у цьому місті. Її, ще гарнішу з роками, побачив Місяць на могилі Броза в день пам'яті 1972 року – і він усе зрозумів, у тому числі, що і чому сталося в 1947 році [27].

Велику художню енергетику автор вкладає в образи бійців УПА: мужніх, неповторних, духовних, сильних і прекрасних. Символічною є зустріч Місяця з красунею Зорею з довгою косою, що торкнулася снігу, коли воїни УПА переховувалися лісі біля Крут на Тернопільщині. Він знав щастя, відчував його серцем, коли зігрівав своїми губами маленькі холодні Зоріні руки: *«Як я тепер тебе зватиму, Улю? Зоря, – каже. Хто тобі коси розплітатиме, Зоре моя?»* [44, с. 56].

Тема про хлопців УПА, насправді, магнетична, колоритна, в чомусь навіть небезпечна через невичерпне та неоднозначне ставлення до цих подій. Тому, розглядаючи цей матеріал, автор чітко передбачає як хвилю прихильних читачів, так і безліч критиків.

Роман «Троща» – це історія великої зради і водночас кровного братства і, мабуть, передусім віри в ідею, віри понад усе і проти всього. Скільки всього цього бракує в наш час! Тому в цьому сенсі книга повинна надихати наших сучасників.

Це час, коли УПА була знекровлена, виснажена внутрішніми чварами і протиріччями, рясно заражена зрадниками, оточена агентурою, виснажена сумнівами. Примарні обіцянки від західних політиків: з одного боку, улесливі умовляння про щасливу радянську соціалістичну Україну, в якій знайдеться місце і для «рenegатів», – з іншого, брак боєприпасів, усе менше людей, зневіра; а всередині – внутрішні «звіти про польоти». Як не піддатися? Як у майже цілковитій темряві зберегти силу духу, віру, а головне, як продовжувати вірити в цю ідею? Ось так рухаються і крутяться в такому вирі душі звичайних хлопців, героїв роману [44].

Майстерно переданий колорит часу, глибокі внутрішні переживання головного героя, панорама відчаю і водночас незрозумілий і непередбачуваний стоїцизм-героїзм лісових дітей (насамперед Сірка) – ось цілковито вирашені сторони роману [9].

Збірний образ повстанців поліфонічний: він розкривається в контексті героїзації та романтизації, конкретизується через показ колоритних індивідуалізованих постатей. Образам повстанців протиставляються постаті ворогів-окупантів, негативна семантика яких

формується шляхом використання відповідних позначень, відтворення мови, появи й привабливості гротескних і тваринних образів. Головну роль у формуванні жіночих образів у романі відіграє вимисел, який, незважаючи на самодостатність своєї художньої сутності, виконує ще й функцію розкриття образу головної героїні. Символічні місця Холодного Яру та Мотронинського монастиря відіграють важливу роль у розкритті ідейно-тематичної парадигми роману, акумулюючи специфічну історичну та символічну семантику [9].

Образ УПА та повстанського середовища конкретизується й увиразнюється через репрезентацію окремих представників. Актуалізація ідеї національного визволення, причини незламності народних месників, призвела до героїзації, подекуди гіперболізації та міфологізації повстанців, що особливо яскраво проявляється на фоні контрастних образів представників окупантів.

Таким чином, історично-пригодницький роман «Троща» продовжує низку творів В.Шкляра про непрості сторінки нашої історії. У романі авторові вдалося створити майстерно й психологічно достовірний образ українського патріота, учасника УПА, який, хоч і залишається анонімним, слугує прикладом відданості Батьківщині й незламності людського духу. Доля головного героя побратима Місяця переконливо розкриває всю складність людини в умовах війни, коли їй загрожує не тільки зовнішня небезпека, а водночас доводиться боротися з внутрішньою небезпекою та зневірою.

РОЗДІЛ ІІІ

МОТИВ ТАЄМНИЦІ В РОМАНАХ «КЛЮЧ» ТА «КРОВ КАЖАНА»

Світ літератури посідає одне з центральних місць у загальному культурному процесі і є однією з найдосконаліших форм людського життя в усій його складності. І тяжіння митців до містики в цьому складному процесі – явище швидше природне і закономірне, аніж стихійне, адже містика – один із фактів світу, що оточує людину, і була та є частиною її світогляду.

На визначному місті у творчому доробку Василя Шкляра є романи, які мають у своєму сюжеті, якусь таємницю та певною мірою містичні елементи.

До таких творів митця можемо зарахувати таємничий детектив «Ключ», написаний у 1999 році, який з'явився наче нізвідки: нічого подібного на книжковому ринку в той час, ні особливої класичної традиції до нього не було. Цікаво, що цей роман В.Шкляра з'явився після довгої майже десятирічної творчої перерви митця, на що, ймовірно, вплинула зміна епох. Власне задум прозаїк виношував доволі довго, ще колись давно він почув від знайомого історію, що власник квартири не з'явився до нього за квартирною платою. Це давало широкий простір для фантазії, авторської уяви, а безпосереднім поштовхом стало потрапляння В.Шкляра до реанімації, ще перебуваючи в якій, він і почав писати текст роману.

Поява цього роману справді стала наче вибухом, але хвилі розсіялися лише завдяки блискучій журналістиці. Серйозна і професійна критика довго обходила своєю увагою твір, який самовільно і, здавалося б, назавжди увійшов у літературний простір. Прикладом якісної критики можемо назвати публікацію Тетяни Кохановської та Михайла Назаренка, яка «викриває» справжні наміри автора бестселера – створення вищого міфу. Природа жанру описана так: «Детектив, або, як зараз називають цей напрямок, психологічний трилер. Коріння цього піджанру лежать у французькому психологічному детективі 1970-х років, наприклад, у чудовому тексті Бюйо-Нарсеяка, де напружений сюжет поєднується з майстерно хвилюючою і водночас поетичною атмосферою» [19].

Якщо в романі «Ключ» слідчі пошуки перебували скоріше на другому плані, то наступний детективний роман «Кров кажана» (твір з'явився у 2003 році) автор спробував написати за канонами класичного детективу, поєднавши його з елементами жанру містичного або готичного роману. Крім цього, він вводить до структури твору персонажа, який нагадує лейтенанта Коломбо з популярного тоді американського серіалу. Це образ слідчого Притули, який має доволі непоказну та навіть комічну зовнішність, але виявляється дуже майстерним і

проникливим детективом, що попри численні труднощі, розплутує клубок таємниць і знаходить логічне пояснення речам, які героїні Анастасії видавалися містичними і моторошними. Отже, застосований автором підхід спрацював не повною мірою, бо за класичним детективним сюжетом, зазвичай, шукають фізичного вбивцю, а в українського прозаїка – метафізичного. Щоправда в кінці роману «Кров кажана» з'ясовується, що вбивця все ж таки цілком реальний, а в основі злочину – любовний трикутник і чоловічі ревності.

Василь Шкляр за роман «Ключ» був висунутий на присудження найвищої на сьогодні вітчизняної літературної нагороди – Національної премії імені Тараса Шевченка. Отримання премії поклато би край виснажливим дискусіям про невідповідність «масової» та «елітарної» прози. Цей твір жодним чином не можна вганяти в рамки якогось одного популярного жанру. Його автор не прислухається до ринкових рецептів успіху, а сім перевидань різними видавцями є найкращим доказом його популярності [3].

До роману «Ключ» включено передмову автора, яка не має нічого спільного з самим текстом, але відразу в іронічній формі описує особливості жанру: «Одні назвуть цей роман детективом. Інші додадуть якийсь еротичний зміст, а ще іншим він буде вважатися містичним чи навіть релігійним. Прошу всіх, хто шукає лише першу, другу та третю частини цього роману, не читати його. Автор» [5, с. 5]. Доволі сміливе твердження: автор просить не читати тих, хто заганятиме цей роман у певні жанрові рамки. Це підкреслює жанрову специфіку твору, який сам автор визначає як сплав не лише містики, детективу та еротики, а й інших жанрів. Тож можемо цілком закономірно говорити про майстерний жанровий синкретизм. Функція виступу автора перед читачами, очевидно, полягає в тому, щоб застерегти від однозначного й однобічного сприйняття твору.

Заголовок тією чи іншою мірою завжди несвідомо впливає на сприйняття тексту. Це створює в реципієнта відчуття очікування, забезпечуючи ідентифікацію тексту. Одержувача інтегрує заголовок, що очікує на розгляд.

Слово, що дає назву роману Василя Шкляра «Ключ», виразно й образно розкриває тему твору. Але в даному випадку вибір заголовка визначається не темою, а психологічним підтекстом, фоном, який набирає основного змісту роману [3].

Сучасна лексикографія дає такі визначення лексеми ключ:

«Ключ 1 – це знаряддя для замикання та відкривання замка, клямки тощо. Ключ 2 – це засіб зрозуміти, розкрити когось, щось, оволодіти чимось» [35].

У романі Василя Шкляра лексема, винесена в заголовок, реалізована в обох значеннях. Перше значення цієї лексеми – це звичайний і всі добре знайомий фізичний предмет, безпосередній ключ, яким відкриваються замки. Другий призначений для вирішення деяких таємниць і головоломок.

Тому зміст назви визначається контекстом: ключ – це пристрій для відкривання замків і загадка, розгадкою якої автор тримає читача в напрузі протягом усього роману.

Назва роману «Ключ» передає філософський заряд твору, підсилює асоціативно-умовний елемент чужої мови: «Перетинаючи зміст і вбираючи нові художні значення, заголовне слово збагачується на текстовому рівні. Воно ніби долає свою початкову семантичну структуру, набуває подальших «асоціацій», стає надзвичайно виразним і просторим» [16].

Головний герой роману – освічений та інтелігентний журналіст Андрій Крайній «опинився бездомним». З ним це траплялося не вперше, і він вкотре почав розпитувати друзів, де можна зняти квартиру чи принаймні переночувати. Винесене в заголовок слово набуває додаткового смислового навантаження, коли у відповідь на скарги героя його «любий друг Василь Іванович» прямо запитує: «Квартиру чи ключ?». Андрій отримав ключ від квартири і цим ключем втрутився в таємницю життя художника Олекси Остапчука. У вир подій потрапляють як знайомі Андрія, так і зовсім невідомі йому люди: «Семіотичним знаком переходу до чужої біографії служить той самий ключ від чужої квартири, який герой випадково відібрав у незнайомої людини» [19].

На нашу думку, не випадково Василь Шкляр переплітає назву роману з образом Андрія Крайнього, того хто «крайній», якому «довірили ключ від таємниці», яку треба якнайшвидше розгадати.

Ключ у романі символізує владу і дозвіл. Символом захоплення влади стало призначення головного героя завідувачем відділу вбивств газети «ВВ». У результаті він отримав дозвіл розгадати неосяжну таємницю людського життя.

Розглянемо глибше структурні елементи роману «Ключ». Твір складається з прологу, двох частин, які послідовно пронумеровані розділами (17 розділів у першій частині, 12 – у другій) та епілогу. Наратив роману ретроспективний. Пролог і епілог (концептуально вони виступають на одному рівні, фактично епілог, тобто епілог, який розділений – перший на початку роману, другий – у кінці) – знайомлять із подіями, що відбуваються у конкретний момент, оскільки відтепер час оповідання – сьогоднішня: *«Я й досі живу в тринадцятій*

квартирі на третьому поверсі, де мені ніхто не заважає. Суд за пролиття крові мого сусіда. Але я спокійний і безпристрасний, як холодна брила» [42, с. 185].

Перша і друга частини роману є ретроспективною розповіддю оповідача про події, за які він був засуджений, зважаючи на опис подій у пролозі – суд над головним героєм. Головна частина роману є своєрідною сповіддю, свідченням про події, за які тримають героя за ґратами («пролита кров ближнього свого»). Цю думку підтверджує останнє речення прологу: «на суді треба говорити правду і тільки правду [19].

Тож навіть «Пролог» дає нам достатньо інформації про події роману, характер головного героя і навіть жанр. Очевидно, що ми маємо справу з особою, яка скоїла вбивство, і це вже визначає підслідність. Герой проявляє провідні риси свого характеру: він впевнений, чесний та допитливий. Одразу виникають дві головоломки, які зачіпають читача і змушують його продовжувати читати. По-перше, тому що герой «проливає кров свого ближнього» і тому, що він намагається «клопотати у Верховному суді про найсуворіше з можливих покарань». Відповіді можна знайти в двох наступних частинах роману. Таким чином, пролог і епілог відіграють різні ролі, але насправді утворюють єдине ціле, оскільки розповідають про події, що відбуваються після основного сюжету роману. Така незвичайна єдність прологу й епілогу створює композиційну оригінальність роману «Ключ».

Аналіз логічно підводить до висновку, адже в ньому міститься подія, яка потребує подальшого розвитку: *«І тоді я поскаржився Василю Івановичу, що в мене вже немає даху над головою, я шукав житло, а він зрозумів, що не дивлячись на мою коротку косу, він сухо запитав: «Квартира чи ключ?»» [42, с. 18].*

Зв'язок розкривається в епізоді, де Андрій отримує ключ від квартири: *«І тоді я почув холодне лоскотання нічного неба, я почув хрускіт снігу під чиймись кроками, а потім я помітив людину, одягнену в жовте. Коло вуличних ліхтарів, мабуть, це один із двох, що нарешті дійшли до нас» [42, с. 20].*

Історія кохання розвивається паралельно з іншим сюжетом і завершується там само: у готелі «Млин», де вбивають кохану Андрія. Але це не можна назвати розривом любовної лінії, тому що любов продовжує жити в хлопцеві і сублімується в ляльці Оксани, що уособлює її втраченого коханого.

Любовні сцени в повісті «Ключ», як і в повісті «Кров кажана», показані досить сміливо: з одного боку поетично, а з іншого природно і відверто, що породжує еротичне звучання з романів, що займає важливе місце в досліджуваному романі «Ключ»: *«Вона дивилася на мене*

з небесного світу. Потім вона легко стрибнула на килим, і в ту ж мить я люто схопив її за плечі і вдарив її обличчям додола на підлогу. Карав у гніві, як дикий звір, і з очей моїх іскри сипалися. Я кусав її гострі лопатки, наче хотів з'їсти Оксанині крила, яким вона так легковажно довірилася, топчучись краєм над прірвою. Я трохи заспокоївся, коли відчув їхні конвульсивні тремтіння й уткнувся обличчям у ті крила. Вони були такі беззахисні, що хотілося безперервно пестити їх і спокутувати провину хижака» [42, с. 45].

Родзинкою є любовна сцена між Андрієм і Камілою, в якій головний герой вихваляється, бо майже зрозумів правду і наміри Саватія: *«Я заздрив тому холодному спокою, в якому він чекав наближення кроків, тому що все відбувалося за моїм сценарієм, і я навіть не відкрив очей, коли вона була наді мною» [42, с. 54].*

Андрій, граючи з Камілою, намагається викрити Саватія (що йому вдається), але все йде не за його планом, що робить розв'язку кривавою і сумною. Саме ця постановка проливає світло на таємницю зникнення Олекси Остапчука. Його доносить до нас сам Андрій, будуючи на основі своїх припущень логічний сценарій, який здебільшого відповідає дійсності, а у фінальній сцені вносяться лише деякі уточнення.

Таким чином, весь розвиток сюжету, хибні і правильні шляхи, якими йде головний герой, його думки і логічні висновки, часом поетичні пориви, все грає на досягнення мети: розкрити таємницю ключа, втраченого власника і марення Саватія Ярчука.

Продовження використання мотиву таємниці, навколо якої розгортається сюжет, спостерігаємо і в романі «Кров кажана» (2003). Проте спостерігаємо і певні суттєві відмінності. По-перше, у новому творі В.Шкляра оповідачем вперше виступає жінка, а не чоловік. По-друге, у романі «Кров кажана» значно посилюється містичний струмінь, який переплітається з міфологізмом.

Феномен звернення творчого процесу до участі міфологічних символів і образів як дослідницького матеріалу в літературознавстві виникав неодноразово. Вивчаючи взаємозв'язок фольклору, міфології та художньої літератури, дослідники виявили здатність художньої творчості сприймати не лише спосіб передачі емоційно забарвленої інформації через матеріальні та фізичні образи, а й синкретичну мову, міфологію та метафори художнього мислення.

Проблема міфу художньої думки в українській літературі переважно розглядається в контексті літературних течій. Міфологія визначається як одна з характеристик елітарної літератури. Проте високе мистецтво не може бути організоване як динамічна система і

функціонує обмежено в сучасних культурних умовах. Окремі моделі побудови художньої дійсності, закладені у високій літературі, поступово завойовують і активно використовують масова література. У світлі цього, як слушно зазначає В. Винник, масову літературу слід розглядати як явище, яке виникає там, де існує висока література і використовує її традиції [3].

На нашу думку, роман «Кров кажана» В. Шкляра свідчить про можливість поєднання в одному творі рис елітарної та популярної літератури. За допомогою містики та міфології автор намагається безконтрольно витлумачити закони людської свідомості та підсвідомості.

Кваліфікація будь-якого міфологічного тексту починається з вивчення міфологічної основи. Спробуємо визначити його за романом В. Шкляра. У творі органічно взаємодіють реальний і містичний просторово-часові пласти, які постають двома аспектами буття головного героя. Сам автор неодноразово підкреслював в інтерв'ю, що відрізнити їх практично неможливо.

На думку Я. Голобородька, у творі два підпростори: «Реальний і повсякденний – ніби відкриваються один одному і врешті утворюють єдиний, точніше комплекс, у якому живе свідомість Анастасії» [2, с.61].

Отже, головна героїня роману – молода і дуже вродлива жінка Анастасія, яка водночас виступає і оповідачем. Саме крізь призму її сприйняття ми знайомимося з напруженими подіями, де реальність наче переплітається з містикою. Автор психологічно підкреслює аспекти реального простору-часу. Для свідомості героїні втечу у світ окультизму можна трактувати як спробу знайти логічний зв'язок між реальними подіями. Письменник запозичує ірреальні елементи з жанру готичного роману, але використовує традиційні образи слов'янської міфології.

Анастасія закінчила мистецьку академію, але не працювала за фахом, бо вийшла заміж за скульптора, який відкрив бізнес з виготовлення надгробних пам'ятників, але бізнес занепав, фірма потрапила в борги, тож подружжя перебралося з Києва до села. Героїня, яка і до того не цуралася випадкових сексуальних зв'язків, завела тут собі чергового коханця – місцевого священника Серафима. Саме із зустрічі з ним починається роман, коли жінка після побачення в лісі помічає у своїй сумці змію. Цей образ одразу набуває додаткового значення, є алюзією, що відсилає нас до Біблії та інших творів світового письменства. У реальній часовій шкалі функція символу збігається з міфологічними образами. Це і змія, яку Анастасія приносить додому з лісу в сумці, і одуд, який лякає героїню посеред осені, і кажан, який стукає вночі у

вікно хати. Семантичні можливості цих образотворчих символів окреслюються сюжетом і фабулою твору.

Анастасія подумовує про вбивство чоловіка Нестора, і в буряну ніч на річці стається трагедія – Нестор випадає з човна, а жінка повертається на берег. Проте наступного дня водолази так і не знайшли тіла, а в домі починають відбуватися дуже дивні і не пояснені логікою речі. Героїня на межі нервового зриву, переживши низку потрясінь, намагається зрозуміти світ свого буття, який набуває неосяжних і таємничих якостей. Спочатку свідомість Анастасії фіксує реальні події, де немає місця загадковим істотам чи незвичайним тваринам. З наростанням психологічної напруги жінка поступово втрачає контроль над собою, кожна дрібниця все більше відштовхує її від реальності. Органічний взаємовплив реальності та ірреальності в їх різноманітті не дозволяє точно визначити реальність і уявні події, які створюються під час найвищого психічного напруження. Місцеві симптоми виявляються багаторівневими. По-перше, це місце, де жила пара: річка, ліс, що оточує будинок, тераса і сам будинок. Усі об'єкти, вставлені в цей замкнутий простір, визначений як «реальний», змінюють свої властивості крізь призму бачення головної героїні.

Автор не акцентує увагу на вживанні сну та марення, жодного разу не дає конкретної вказівки на те, що це сон, іноді не розрізняючи його, а лише натякає, що описані у творі події можна витлумачити як сон. В. Шкляр будує світи, один із них набуває ознак правдивого відображення дійсності, інший – фантастичного світу, що постає крізь призму свідомості втомленої переживаннями жінки.

Історія починається в реальному часі та просторі. Проте вже на початку твору в дійсність проникають міфологічні символи, завдяки чому кожна подія в житті героїні отримує таємничо-символічну проекцію [35]. Це допомагає поглибити таємницю, заплутати не тільки героїню, а й читача, який до останньої сторінки не здогадується, якою буде розв'язка. Саме це є характерною ознакою хорошого детективу.

У сюжеті символічне значення має гадюка, яку Анастасія на початку роману випадково принесла до хати після зустрічі з отцем Серафимом. Вона постає передвісником майбутніх хвороб, і героїня знаходить у собі сили подолати їх. Адже в слов'янській міфології гадюка була символом зцілення. Інше значення цього образу – знаряддя Божої кари, в цьому сенсі образ змії буде трактуватися як попередження невірній дружині, яка незабаром буде покарана за подружню зраду. Саме такий сенс вкладає в це сама героїня: *«Вчора з моєї сумки виліз змії, спокусливий змії, демон, якому не встояла жінка, як не встояла перед ним на початку світу*

Тоді він побачив, що дерево добре для їжі та приємне для очей, і взяв його плід, і з'їв» [43, с.5]. Тут бачимо вплив християнської традиції в наданні образу змії символічного значення спокусника, оскільки в Біблії змія постає як уособлення диявола в раю.

Ще один образ зі світу фауни – одуд, що постає для Анастасії як поганий пророк. Жінка чує його неприємний голос у незвичну для цього птаха пору року – восени. Згідно з традицією, одуд – це птах, якого слід уникати, оскільки він асоціюється зі злими духами. Відносини між одудом і людиною розкривають численні прикмети: *«Коли одуд торкнеться рогу хати – когось із родини чекає смерть; якщо за вікном чи дверима – чекай морозу чи дощу; якщо одуд кричить – частіше через неврожай, аніж через жнива».* У романі Анастасія лякається крику одуда і трактує його за народним переказом як повідомлення про те, що «тут лихо».

Отець Серафим розповідає Анастасії легенду про камінь зради (білий кирик), який безпосередньо пов'язаний з образом цього птаха: *«Чарів можна знайти в гнізді одуда. Це той камінь, який може лежати разом з яєчками, і він може залишатися там навіть після того, як пташенята відлетять. Його називають каменем обману. Коли цей камінь, цю брилу покласти на голову людини, коли вона спить, ви можете знати всі її думки. Ви запитаєте – і вона тобі все розкаже. Навіть про власну зраду» [43, с.125].*

Легенда про цей камінь поширилася в Європі за часів відомого середньовічного філософа і теолога Альберта Великого, який переклав її у своєму трактаті про дорогоцінні та цілющі камені.

В. Шкляр в одному зі своїх інтерв'ю пояснює, що його інтерес до окультних речей і особливе розуміння окультних явищ виникли і розвинулися під впливом праці французького окультиста Дебароля «Таємниця руки», над перекладом якого письменник певний час працював. Авторський натяк на символічний образ каменю зради вказує на те, що містичний текст В. Шклера не лише орієнтується на приклади з української міфотворчої традиції, а й використовує мотиви та образи із європейської міфології.

Українські повір'я про одуда дуже схожі на вірування про зозулю. Однак якщо зозуля фігурує як провісник потойбічного світу, то одуд, який виступає справжнім символом смерті, нещастя і негоди, наділений здатністю мстити людині, приносити їй зло. В. Шкляр вводить у твір український фольклор про бажання пташки помститися. Це чує Анастасія від карлика Іванка, який застерігає не заходити до одудиного гнізда: *«Чи Іванко дурний, щоб залізити до одудиного гнізда? Ти ще не знаєш, що це за птах. Страшніше за сову! Це навіть не летюча миша. Він може таке з тобою вчинити! Засовує петарду в дзьоб і пускає півня. Думаєте, одуд*

схожий на півня, плямистого та зачесаного? Але це не найстрашніше, що може статися. Може наслати смерть» [43, с.133]. Як бачимо, автор дає близьке до українських вірувань трактування образу одуда і вказує на його подібність до півня, який в українському фольклорі є уособленням вогню.

Крім залучення символічних образів зі світу фауни, автор вводить у міфологічний простір роману традиційний і для вітчизняного, і для світового письменства демонологічний образ відьми. Коли Анастасія намазується жовтою маззю, яку вона отримала від отця Серафима, то переживає сильні галюцинації та видіння, де дійсність стає невіддільною від сну. Героїня опиняється на відьомському шабаші на Лисій горі. Одразу виникають паралелі з романом М.Булгакова «Майстер і Маргарита».

Осмислюючи сюжет булгаковського договору, В. Шкляр велику увагу приділяє символіці рудоволосої жінки. Як Маргарита, яка в реальному житті пережила неймовірні потрясіння і через велике горе стала відьмою, Анастасія потрапляє в шабаш у момент найбільшого духовного виснаження, коли невідомість стає нестерпною. Цьому передують причастя жінки кров'ю кажана, спроба полегшити духовні страждання за допомогою чудесного напою. Як і в першому, так і у другому випадку ініціатором видінь стає отець Серафим, постать якого набуває символічного контексту, втілюючи водночас образ як спокушеного, так і спокусника.

У традиційних культурах важливе місце займає міфологія матерії. Кров займає особливе місце серед рідин, що відображено в її символіці. Прихованим символом, суть якого розкривається в містичному просторі твору, є напій, яким причащає Анастасію священник Серафим. У результаті дивного обряду Анастасія стає членом таємничого світу, де все віддано на милість дияволу.

Священним напоєм у романі є кров кажана, винесена в заголовок твору. У різних культурах образ цього нічного птаха є символічним, використовується у багатьох стародавніх магічних церемоніях, іноді набуваючи цілком протилежних значень. У Китаї кажан є символом щастя, натомість у Японії – сумного занепокоєння, хаотичної ситуації. У християнстві кажан – це переважно диявольський і кровожерливий птах, втілення Князя Темряви. Цей образ часто використовується не тільки в літературі, а й у живописі. На гравюрі Ф. Гойї «Сон розуму народжує чудовисько» (1797) кажан виступає символом безумства, нерозривно пов'язаного зі смертю.

В українському фольклорі підкреслюється двоїста природа кажана: він хитрий і винахідливий, показує звірам крила, вдаючи птаха, і, навпаки, показує перед птахами тулуб і ноги, прикидаючись твариною. Кажан, а точніше його кров, яку героїні роману довелося скуштувати, постала в романі В. Шкляра як провісник того, що Анастасії ще довго доведеться вести подвійне існування, інколи занурюючись у безодню своєї підсвідомості, а тоді, схаменувшись, повертатися в реальність, яка буде здаватися сірою і сумною [30].

З особливою ретельністю автор вибудовує образи мрій і марень героїні. Окремої уваги заслуговує сцена, де Анастасія бачить себе інопланетянкою в потойбічному світі. Проте, використовуючи прийоми комічного, автор намагається побудувати цей світ за законами реального світу. В. Шкляр інтерпретує міфологічний символ пекла й вибудовує гротескно-фантазійну картину сьогодення, що чимось нагадує картини потойбічного світу у відомій бурлескній поемі І.Котляревського «Енеїда».

На основі образів праслов'янських богів Пека і Цура В. Шкляр будує мультиплікаційні персонажі «заступника голови адміністрації Пека» [9, с. 158] та «голова уряду Аїди Цура» [9, с. 158]. У слов'янській міфології ці боги окремі, але В. Шкляр подає їх у діловому тандемі. Гуморист Пека має багато спільного з давньоукраїнським божеством: він також живе в пеклі і служить спостерігачем процесу настання нових кар для грішників. З гумором автор розповідає про реформи, які відбулися в потойбічному світі, і наголошує, що його пекло суттєво відрізняється від традиційного. Тут, як каже Пек, постає мука, найближча до земного життя: *«Настав момент, коли пекло для багатьох починає здаватися медом у порівнянні зі стражданнями, яких зазнають люди на землі»* [43, с.160]. Не менш комічне трактування символу вогню «віце-прем'єром Пеком»: *«Ну, що таке вогонь, скажіть мені? У тих, хто помер, уже не пече і не гріє. Крім того, вогонь – це чистота, святість, і перенести її на грішника»* [9, с.160]. Водночас Пек розкриває суть найжорстокішого покарання людини – самовдоволення. Анастасія справді чула слова Пека, але в молодості не звернула на них належної уваги, не осмислила почутого: *«Одне з найбільших покарань для людини – показати їй, що бігти нікуди, бо нікуди і ніхто її не чекає»* [43, с. 160]. Ця фраза кілька разів повторюється в тексті роману і пов'язує на смисловому рівні окремі його частини.

У реальному житті, коли Анастасія лікується в клініці Леоніда Борисовича Цура, вона зустрічає дивного пацієнта, якого лікар намагається вилікувати від його поспішності. Значення слів від дивного марення насправді набуває протилежного значення: справжній Цур лікує

хворого, заспокоює його, допомагає усвідомити просту істину: бігти нікуди, тому постарайтеся повернути людину в стан повноцінного життя.

Отже, звернення до міфопоетичних образів дає можливість В. Шкляру не лише переосмислити їх, а й активно інтерпретувати, ламати традиції та надавати їм нового змісту, узагальнювати та відтворювати з їх допомогою реалії сучасного життя українців. Автор звертається переважно до традиційних міфологічних образів тваринного світу (змія, одуд, кажан), водночас не уникає запозичень із середньовічної культурної традиції (кам'яна символіка), звертається до образів архетипів. Слов'янські божества та хтонічна й демонологічна міфологія (образ Цура, Пека, диявола, відьми), магічна атрибутика (кров кажана, галюциногенні мазі на цілющих травах тощо).

Отже, на початку 2000-х років В.Шкляр пише низку детективних романів – «Ключ» і «Кров кажана». Сюжети обох розгортаються навколо розгадки таємниці і злочину, проте якщо «Ключ» переважно трактують як інтелектуальний детектив, якому притаманна психологічна глибина, то «Кров кажана» насичений містичними та міфологічними образами, алюзіями та деталями, а у свідомості головної героїні внаслідок сильного емоційного збудження та переживань реальність часто переплітається з видіннями та галюцинаціями. Романи містять ознаки класичного детективу (злочин, розгадка таємниці, пошук убивці, образ розслідувача тощо), і водночас завдяки додаванню елементів містицизму та народної сміхової культури є оригінальними творами сучасної української прози, що забезпечує популярність цим двом творам у читачів різних поколінь.

ВИСНОВКИ

Василь Шкляр – один із найпопулярніших прозаїків сучасного українського літературного процесу, автор численних романів різних жанрів та різноманітної тематики. Письменник відомий не лише в Україні, його художні твори перекладено багатьма мовами: шведською, болгарською, вірменською, англійською тощо. В. Шкляр – лауреат багатьох літературних премій та відзнак, зокрема Національної Шевченківської премії. Крім цього, це митець зі свідомою активною національною позицією. Про це свідчить те, що прозаїк заборонив перекладати свої книги російською, а також у 2011 році відмовився прийняти від тодішньої антиукраїнської влади Національну премію імені Тараса Шевченка.

Майже кожен новий роман митця стає бестселером, продається високими накладками. Цьому сприяє актуальність національної та загальнолюдської проблематики, продумана композиція, увага до мови, впізнаваний стиль і сюжет, що тримає в напрузі читача до останньої сторінки, яскраві персонажі, вміле балансування між елітарною та масовою літературою.

Чи не найбільше визнання В.Шкляреві принесли його історично-пригодницькі романи, присвячені трагічним і водночас героїчним подіям буремного ХХ століття. Слід зазначити, що сучасна історично-пригодницька романістика, яскраво репрезентована творчістю В. Шкляра, увібравши й переробивши досвід попередників, засвідчила оригінальність творчих пошуків письменників, звернення до маловивчених і тривалий час замовчуваних сторінок вітчизняної історії, розкриття теми національно-визвольних змагань, мотивів історичної пам'яті тих часів.

Історично-пригодницька романістика Шкляра відома своєю увагою та любов'ю до тем, у яких висвітлюються подвиги українських повстанців у національно-визвольній боротьбі проти більшовицьких окупантів у 20-х роках ХХ століття, спротив українців у Другій світовій війні тощо.

Напевне при згадці імені Василя Шкляра читачам насамперед спадають на думку такі історично-пригодницькі романи, як «Чорний Ворон», «Маруся» та «Троща». Перший з них є одним із знакових творів нашого часу, прикметний не тільки тим, що мав рекордні тиражі й здобув масову популярність. У романі чітко окреслено основну вісь ментального й політичного протистояння – конфлікт з російською цивілізацією, що загрожувала не тільки розвитку, а й самому існуванню українського світу.

У романі «Чорний Ворон», присвяченому боротьбі українських повстанців з Холодного Яру проти російських більшовиків, головною виступає проблема патріотизму, вірності і зради.

Вона розкривається через образну систему твору. Головні герої в основному повстанці, які боролися за українську державність. Центральна постать – отаман повстанського загону Чорний Ворон, який є уособленням лицаря, наділеного відвагою, патріотизмом, честю. Василь Шкляр показує еволюцію цього героя, перетворення колись «штабс-капітана Черноусова» на борця-націоналіста Чорного Ворона, готового воювати проти ворога до останнього подиху. Навіть у найважчій ситуації вибору він не втрачає гідності, жертвує своїми особистими почуттями заради боротьби проти поневолювачів.

Важливо відзначити, що роман «Чорний Ворон» оригінально поєднує художнє та документальне начала. Автор, створюючи текст роману про колись замовчувані та викривлені події нашого минулого, широко користувався розсекреченими документами з архівів СБУ, що допомагають розкрити історію повстання українського народу проти більшовицької влади.

Ще одним яскравим творчим доробком Василя Шкляра є роман «Маруся». Цей твір також присвячено боротьбі українських повстанців на початку 20-х років XX століття, тут так само діють як історичні, так і вигадані персонажі. Однак на першому плані тут не чоловічий, а жіночий персонаж – отаманша повстанського загону Олександра Соколовська, що діяла під псевдо Маруся.

Тож роман цікавий і як твір, що вирівнює гендерну рівність і сприяє патріотичному вихованню читача. Історія дівчини, яку автор порівнює з Орлеанською дівою і секрет сили якої вбачає в патріотизмі та любові до України, є гостро актуальною і сьогодні. А враховуючи те, що текст твору читається легко і цікаво, роман, над яким автор працював п'ять років, має всі вимоги, щоб зайняти заслужене місце на полицях поряд з іншими історично-пригодницькими романами.

До обох згаданих романів іноді звучать зауваження в певній однобічності змалювання персонажів. Мовляв, усі повстанці – герої, умілі воїни та патріоти, а російські більшовики – покидьки та нездари. Але вважаємо, що це свідомо позиція автора, його бажання пробудити в читача ненависть до ворога і захоплення учасниками тих непростих подій.

Романи «Чорний Ворон» і «Маруся» постають своєрідним епічним полотном, де найбільша увага приділяється героїчним перемогам, а не акцентується увага на поразках. Можна сміливо припустити, що автор піддається спокусі міфологізувати військо, яке воювало проти росіян. Головні герої, навіть у жорстоких вчинках, позитивні. Тож сильні та озброєні чоловіки ллють кров у ріки, дотримуючись єдино правильного на той час девізу – «смерть ворогам України». Автор виправдовує це необхідністю опору і бажанням помститися за

скривджені родини, побратимів, за країну. Головних героїв, як вояків Галицької армії сотника Осипа Станіміра та поручника Мирона Гірняка, так і повстанських ватажків разом із Чорним Вороном та Марусею, не мучать сумніви та страхи.

Ще один знаковий і особливо актуальний у наш час твір митця – це роман «Троща». Цей твір належить до прози, яка звертається до теми Української повстанської армії, що під час та у перші роки після Другої світової війни воювала проти двох могутніх ворогів: нацистської Німеччини та тоталітарного Радянського Союзу. Як і тема українських повстань 20- років, тема УПА дуже довго замовчувалася та трактувалася однобоко. Троща у Василя Шкляра – це не тільки очеретяна долина ріки Стрипа на Тернопільщині, де зазнали поразки воїни-упівці, але й символ руйнування людської долі та особистості у буремні воєнні часи. Як і попередні романи, цей твір будується на численних архівних матеріалах та спогадах очевидців. Це книга, яка надихає на боротьбу за свою країну, а кожна її сторінка спонукає до думки про те, що жертви заради того, щоб постала вільна, соборна, самостійна Українська держава, не були марними. Жанр реалістичний роман може бути другою його характеристикою поряд з визначенням «історично-пригодницький». Це історична книга, що описує реальні події в реальному місці, дехто з героїв має реальні прототипи.

Головний герой на псевдо Місяць, який дивом вижив у справжньому пеклі, повертається після заслання в Україну і розшукує колишнього побратима, який зрадив їхню групу 25 років тому. Місяць – це позитивний герой, приклад того, як, незважаючи на життєві бурі, можна залишатися вірним другом, як не зрадити собі, навіть коли впродовж років поневірянь у таборах змушують підписувати покаяння та засуджувати «бандерівців». Місяць зображений правдивим і відважним лицарем, хоч і не позбавленим людських слабкостей. Він цілком органічно вписується в ряд Шклярових героїв, адже він життєствердний образ і водночас непафосний.

Варто звернути увагу й на те, що письменник не тицяє нам у лице єдиним правильним варіантом ходу подій, а поступово, дбайливо підводить до того, щоб читач сам зрозумів суть того, що старався донести автор. Тобто він не нав'язує своє світобачення, а дає читачу самому зробити вибір, уміло ілюструючи обидва боки монети.

Роман «Троща» підкуповує, в першу чергу, своєю правдивістю. Роман ілюструє те, що всі люди різні, і кожен по-своєму розкладає пріоритети, адже ми бачимо, що люди можуть змінюватися як на краще, так і в гіршу сторону, але зміна сторони не завжди означає, що людина з доброї перетворилася на погану. Нам показують не лише хороші сторони героїв, вони

змальовуються різними, багатогранними, не типовими, в решті решт такими, які і є звичайні люди. Тобто у порівнянні з попередніми романами бачимо поглиблення психологічної характеристики персонажів, більш складну мотивацію їхніх вчинків, відхід від однозначної чорно-білої тональності.

Особливо вражає те, що читач, у прямому сенсі, до останньої сторінки не здогадується, хто ж наважився зрадити друзів, чому пішов на такий крок. Відповідь на запитання, чи справді «мета виправдовує засоби», автор залишає за читачем, заохочуючи до роздумів та власних висновків.

Ще один цікавий жанр у творчості Василя Шкляра – це написані на початку 2000-х років детективи, побудовані на розгадуванні таємниці. Це насамперед романи «Ключ» (саме він приніс автору справжню популярність у 1999 році) та «Кров кажана». Як і в історично-пригодницькій прозі, тут письменник так само виступає майстром побудови сюжету. Сюжет обох романів характеризується напругою і гостротою, що допомагає залучити читача. Митець створює яскраві та колоритні характери, використовує прийоми, властиві голлівудським фільмам, розвиваючи їх по-своєму, і цим не тільки створюється оригінальність його текстів, але й пояснюється його популярність.

Сюжети обох романів розгортаються навколо розгадки таємниці і злочину, проте якщо «Ключ» переважно трактують як інтелектуальний детектив, якому притаманна психологічна глибина, то «Кров кажана» насичений містичними та міфологічними образами, алюзіями та деталями, а у свідомості головної героїні внаслідок сильного емоційного збудження та переживань реальність часто переплітається з видіннями та галюцинаціями. Романи містять ознаки класичного детективу (злочин, розгадка таємниці, пошук убивці, образ розслідувача тощо), і водночас завдяки додаванню елементів містицизму та народної сміхової культури є оригінальними творами сучасної української прози, що забезпечує популярність цим двом творам у читачів різних поколінь. Цікаво й те, що в романі «Ключ» оповідачем виступає чоловік – талановитий журналіст Андрій, а в романі «Кров кажана» – жінка Анастасія. Можливо автору не повною мірою вдалося достовірно відтворити жіночу психологію, крім того «Кров кажана» перенасичений еротичними сценами, але загалом роман вийшов цікавим та напруженим. В обох романах В.Шкляр порушує проблему злочину і кари, відповідальності за свої вчинки, таємниці та містики.

Таким чином, Василь Шкляр заслужено вважається одним із провідних прозаїків сучасного літературного процесу, адже є автором цілої низки романів різних жанрів

(історично-пригодницького роману, інтелектуального детективу, містичного еротичного детективу тощо), у яких порушується різноманітна проблематика. У романах «Чорний Ворон», «Маруся» та «Троща» на першому плані гостро актуальна на сьогодні проблема патріотизму, вірності Батьківщині та зради. У детективних творах автор звертається до мотиву розгадки таємниці, проблеми злочину і покарання, яка завжди приваблює читача.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Батько українського бестселера: Василь Шкляр (до 60-річчя від дня народження сучасного українського письменника). Режим електронного доступу: <http://media.slav.gov.ua/9405/>
2. Василь Шкляр: «Українців об'єднає почуття людської і національної гідності»: інтерв'ю з сучасним українським письменником // *Літературна Україна*. 2012. 2 лютого (№ 5). С. 15.
3. Василь Шкляр: Нестерпна легкість жанру для наших письменників виявилася найважчою. Режим електронного доступу: gazeta.dt.ua/CULTURE/vasil_shklyar_nesterpna_legkist_zhanru_
4. Вегеш А. Інформаційний потенціал літературно-художніх псевдонімів роману «Троща». Режим електронного доступу: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/22187/1/Анастасія%20ВЕГЕШ%20%28Ужгород%29.pdf>.
5. Від Сяну до Дону. Василь Шкляр. «Троща». Режим електронного доступу: <https://uamodna.com/articles/vid-syanu-do-donu-vasylj-shklyar-troscha/>.
6. Ворона І. Експресіонізми на позначення назв осіб у романі Василя Шкляра «Троща». Режим електронного доступу: http://catalog.library.tnpu.edu.ua/naukovi_zapusku/magistr-visnuk/mag_visn_18_30.pdf.
7. Галич А. Поліфонічність портрета Марусі в однойменному романі Василя Шкляра // *Літературний процес: методологія, імена, тенденції: Збірник наукових праць (філологічні науки)*. 2015. № 6. С. 102-105.
8. Галич О. Роман «Маруся» В. Шкляра як поєднання біографії з квазі-біографією // *Літератури світу: поетика, ментальність і духовність: Збірник наукових праць*. Випуск 6. Кривий Ріг, 2015. С. 9-18. Режим електронного доступу: <http://dspace.luguniv.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/635/Galuch%201.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
9. Герасименко Н. Переможець троці [Шкляр В. Троща]. Режим електронного доступу: https://il-journal.com/index.php/journal/issue/download/112/06_2019.

10. Голобородько Я. «Чоловіча» проза Василя Шкляра // *Вісник НАН України*. 2010. №4. С. 57-63. Режим електронного доступу: file:///C:/Users/User/Downloads/vnanu_2010_4_8.pdf
11. Денисюк І. О. Розвиток малої української прози XIX – початку XX століття. Київ: Вища школа, 1981. 241 с.
12. Долженкова І. Останній романтик // *Сучасність*. 2010. № 3. С.186-193.
13. Корсун Л. Проблема вибору: життя в ганьбі чи смерть? Читацькі роздуми з приводу роману Василя Шкляра «Троща» // *Час і Події*. 04.26.2018. Режим електронного доступу: <https://www.chasipodii.net/article/20690/>
14. Літературознавчий словник-довідник / За ред. Р. Т. Гром'яка, Ю. І. Коваліва, В. І. Теремка. К.: Академія, 2006. 752 с.
15. Насмінчук Г. Художній світ роману «Маруся» Василя Шкляра // *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Філологічні науки*. Випуск 40. 2015. С. 33-36. Режим електронного доступу: file:///C:/Users/User/Downloads/Npkpnu_fil_2015_40_9.pdf
16. Паламарчук Г. Ключ, який відмикає містичні таємниці і спростовує деякі упередження: роман «Ключ» Василя Шкляра, Гран-прі конкурсу Золотий бабай» // *Літературна Україна*. 2000. № 4 (27 січня). С. 5.
17. Пастух Б. Назад у гетто? // *Літературна Україна*. 2010. Режим електронного доступу: <http://www.artvertep.ap.ua.print/com/10445/html>.
18. Під знаком Холодного Яру: бесіда з письменником В. Шкляром, в якій він розповідає про свій роман «Залишенець» («Чорний ворон») та про відмову від Національної премії України ім. Т. Г. Шевченка // *Сільські вісті*. 2012. 2 серп. (№ 89) С. 3.
19. Поліщук К. Василь Шкляр. «Ключ», «Чорний Ворон»: жанрові особливості романів. Частина 2. Постать і творчість В. Шкляра в літературно-критичному висвітленні. // ВКурсіКом. Режим електронного доступу: <http://k-polishchuk.vkursi.com/7368.html>
20. Поліщук Я. Троща доль: рецензія // *Буквоїд*. 13.01.2018. Режим електронного доступу: <http://bukvoid.com.ua/reviews/books/2018/01/13/170935.html>
21. Пономаренко В. Автореферат. Поетика та проблематика романів «Чорний ворон» («Залишенець») та «Маруся» Василя Шкляра. Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова. Режим електронного доступу: https://old.npu.edu.ua/images/file/vidil_aspirant/avtoref/%D0%9A_26.053.22/Ponomarenko.pdf

22. Пономаренко В. Дисертація. Поетика та проблематика романів «Чорний ворон» («Залишенець») та «Маруся» Василя Шкляра. Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова. Режим електронного доступу: <https://old.npu.edu.ua/images/fi>
23. Пономаренко В. Оновлення жанру історичного роману «Залишенець. Чорний ворон» Василя Шкляра // *Філологічний часопис*. Випуск 2 (12). 2018. Режим електронного доступу: https://shron1.chtyvo.org.ua/Ponomarenko_Vitalii/Onovlennia_zhanru_istorychnoho_romanu_Zalys_henets_Chornyi_Voron_Vasylia_Shkliara.pdf?PHPSESSID=1h90c6i4i2dj26e978gimicb40
24. Пономаренко В. Особливості індивідуального стилю роману «Маруся» Василя Шкляра. Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова. Випуск 27.10.2016 р. Режим електронного доступу: <http://dspace.tnpu.edu.ua/bitstream/123456789/7445/1/Ponomarenko.pdf>
25. Разживін В. Чи потрібна історична правда читачеві сучасної прози? Режим електронного доступу: <http://litakcent.com/2017/11/14/chi-potribna-istorichna-pravda-chitachevi-suchasnoyi-prozi/>
26. Разживін В. Чи потрібна історична правда читачеві сучасної прози? Режим електронного доступу: <http://litakcent.com/2017>
27. Рецензія роману «Троща».
28. Ромащенко Л. Жанрово-стильовий розвиток сучасної української історичної прози: Монографія. Черкаси: Видавництво Черкаського державного університету імені Богдана Хмельницького, 2003. 388 с.
29. Сазонова О., Янкова Н. Від самознищення до самопорятунку (Екологія духу у творі В. Шкляра «Чорне Сонце») // *Науковий вісник Ужгородського університету*. Серія: Філологія. Випуск 2 (36) 2016. Режим електронного доступу: file:///C:/Users/User/Downloads/Nvuufilol_2016_2_45.pdf
30. Сквирська І.В. Генеза українського історичного роману: кінець XIX – початок XX століття. Режим електронного доступу: http://www.philolog.univ.kiev.ua/library/zagal/Literaturoznavchi_studii_2012_35/577_581.pdf
31. Стадніченко О. Роман Василя Шкляра «Чорний Ворон»: історична та художня правда // *Вісник Запорізького національного університету*. №2. 2010. С. 307-312.
32. Терен Т. РЕСвізити. Книга 3. Львів: Видавництво Старого Лева, 2017. 294 с

33. Федотенко О. Інтерпретація українського химерного роману другої половини ХХ століття в літературознавчому дискурсі: жанрово-стильовий аспект // *Вісник ЛНУ ім. Т. Шевченка*. 2013. Ч. II. С. 20-29.
34. Федюк Т. Люди, які «тримають Україну»: рецензія на книжку Василя Шкляра. // BBC News Україна. Режим електронного доступу: https://www.bbc.com/ukrainian/entertainment/2014/10/141028_book_2014_review_shklyar_fedyuk
35. Філоненко С. Історія в тренді: автор і читач іще зустрінуться. Режим електронного доступу: <http://litakcent.com/2017/12/03/istoriya-v-trendi-avtor-i-chitach-ishhe-zustrinutsya/>
36. Харчук Р. // *ЛітАкцент*. Режим електронного доступу: <http://www.artvertep.com./news/1044.html>.
37. Харчук Р. Героїчна анархія як стиль // *ЛітАкцент*. Режим електронного доступу: <http://litakcent.com/2009/12/22/herojichna-anarhija-jak-styl/>
38. Чучка П. П. Українські псевдоніми: статус, структура і функції // *Наукові записки Кіровоградського педагогічного університету ім. В. Винниченка*. Серія: філологічні науки (мовознавство). Кіровоград, 2001. Випуск 37. С. 71-83.
39. Шкляр В. «Кров кажана». Режим електронного доступу: http://www.ereading.link/bookreader.php/1003871/Shklyar_Vasil_-_Krov_kazhana.html.
40. Шкляр В. «Троща»: зрада страшніша за смерть. Режим електронного доступу: <https://web.archive.org/web/2018>
41. Шкляр В. Залишенець. Чорний Ворон. Харків: Книжковий клуб «Клуб сімейного дозвілля», 2010. 384 с.
42. Шкляр В. Ключ: Роман. Львів: Кальварія, 2001. 208 с.
43. Шкляр В. Кров кажана. Київ: Ярославів Вал, 2010. 253 с.
44. Шкляр В. Троща: роман. Харків Клуб сімейного дозвілля: 2017. 417 с.
45. Шкляр В. Маруся: роман. Харків: Клуб сімейного дозвілля, 2014. 320 с.
46. Що таке український бестселер? // *Слово і час*. 2003. № 2. С. 41-44.

Звіт про перевірку схожості тексту Oxsico

Назва документа:

Магістерська робота_Полашті Аннамарія.docx

Ким подано:

Наталка Лібак

Дата перевірки:

2024-05-22 09:37:10

Дата звіту:

2024-05-22 09:53:08

Ким перевірено:

I + U + DB + P + DOI

Кількість сторінок:

54

Кількість слів:

16788

Схожість 30%	Збіг: 45 джерела	Вилучено: 0 джерела
Інтернет: 29 джерела	DOI: 0 джерела	База даних: 0 джерела
Перефразовування 7%	Кількість: 44 джерела	Перефразовано: 1483 слова
Цитування 12%	Цитування: 76	Всього використано слів: 2391
Включення 2%	Кількість: 11 включення	Всього використано слів: 350
Питання 0%	Замінені символи: 0	Інший сценарій: 2 слова